

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत स सर्पानसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत स वयांस्यसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स तृतीयमतप्यत स एतं दीक्षितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजत यत्तपस्तत्त्वा दीक्षितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः ॥ १ ॥

सृजते यद्वै दीक्षितोऽमेध्यम्पश्यत्यपास्माद्दीक्षा क्रामति नीलमस्य हरो व्येत्यबद्धम्मनो दरिद्रं चक्षुः सूर्यो ज्योतिषाः श्रेष्ठो दीक्षे मा मां हासीरित्याह नास्माद्दीक्षापं क्रामति नास्य नीलं न हरो व्येति यद्वै दीक्षितमभिवर्षति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो बलं दीक्षाम् ॥ २ ॥

तपोऽस्य निर्घन्त्युन्दतीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे

दीक्षां मा तपो निर्वधिष्टेत्याहैतदेव सर्वमात्मन्धत्ते नास्यौजो
 बलं न दीक्षां न तपो निर्घन्त्यग्निर्वै दीक्षितस्य देवता सो-
 ऽस्मादेतरहिं तिर इव यरहि याति तर्माश्वरं रक्षांसि
 हन्तोः॥ ३॥

भद्रादभि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्त्वित्याह
 ब्रह्म वै देवानाम्बृहस्पतिस्तमेवान्वारभते स एनं
 सम्पारयत्येदमगन्म देवयजनं पृथिव्या इत्याह देवयजनं
 ह्येष पृथिव्या आगच्छति यो यजते विश्वे देवा यदजुषन्त
 पूर्व इत्याह विश्वे ह्येतदेवा जोषयन्ते यद्वाह्मणा ऋक्सामाभ्यां
 यजुषा सन्तरन्त इत्याह रक्सामाभ्यां ह्येष यजुषा सन्तरति
 यो यजते रायस्पोषेण समिषा मदेमेत्याहाशिषमेवैतामा
 शास्ते॥ ४॥

यजमानो दीक्षां हन्तौर्ब्राह्मणाश्चतुर्विंशतिश्च॥ [१]

एष ते गायत्रो भाग इति मे सोमाय ब्रूतादेष तेँँरैष्टुभो
 जागतो भाग इति मे सोमाय ब्रूताच्छन्दोमानां साम्राज्यं
 गच्छेति मे सोमाय ब्रूताद्यो वै सोमं राजानं साम्राज्यं
 लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानां साम्राज्यं

छन्दांसि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः
पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेव ॥ ५ ॥

एनं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानां साम्राज्यं
यो वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुहुत्यथ क्व तानूनप्रं प्रति तिष्ठतीति
प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात्रिरव जिघ्रेत्प्रजापतौ त्वा मनसि
जुहोमीत्येषा वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति
यः ॥ ६ ॥

वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो
मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठन्ना श्रावयेदेषा वा
अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति यदभिक्रम्य
जुहुयात्प्रतिष्ठाया इयात्तस्मात्समानत्र तिष्ठता होतव्यं
प्रतिष्ठित्यै यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति सुग्वा
अस्य स्वं वायव्यमस्य ॥ ७ ॥

स्वं चमसौऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं वा-
ऽनन्वारभ्याश्रावयेत्स्वादियात्तस्मादनन्वारभ्याश्राव्यं स्वादेव
नैति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः

सोमो भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो
यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा
चमसोऽस्य प्रतिष्ठा सोमः स्तोमस्य स्तोम उक्थानां ग्रहं
वा गृहीत्वा चमसं वोच्चीय स्तोत्रमुपाकुर्यात्प्रत्येव सोमः
स्थापयति प्रति स्तोमम्प्रत्युक्थानि प्रति यजमानस्तिष्ठति
प्रत्यध्वर्युः॥८॥

एव तिष्ठति यो वायव्यमस्य ग्रहं वैकान्नविंशतिश्च॥ [२]

यज्ञं वा एतत्सम्भरन्ति यत्सोमक्रयण्यै पदं यज्ञमुखं
हविर्धाने यर्हि हविर्धाने प्राचीं प्रवर्तयेयुस्तरहि
तेनाक्षमुपाध्याद्यज्ञमुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राश्नमग्निम्प्र
हरन्त्युत्पत्नीमा नयन्त्यन्वनांसि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैष
धिष्णिगो हीयते सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा॥९॥

प्रजां पशून् यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमार्पितमुदञ्चं
नयन्ति तरहि तस्य पशुश्रपणं हरेत्तेनैवैनम्भागिनं
करोति यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि
कर्षन्ते यदाहवनीयात्पशुश्रपणं हरन्ति स वैव
स्यान्निर्मन्थ्यं वा कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वाय यदि

प॒शोर्वा॑दानं॒ नश्ये॑दाज्यस्य॒ प्रत्या॒ख्याय॑मव॒ द्येत्स्यै॑व ततः॒
 प्राय॑श्चित्तिर्ये प॒शुं वि॑म॒श्रीरन्॒ यस्ता॑न्कामये॒तार्ति॑मा॒र्च्छेयु॑रिति॒
 कु॒विद॑ङ्गेति॒ नमो॑वृ॒क्तिव॒त्यर्चा॑ग्नी॒ध्रे जु॒हुया॑न्नमो॑वृ॒क्तिमे॒वैषां॑ वृ॒द्धे
 ता॒जगा॑र्तिमा॒र्च्छन्ति॑ ॥ १० ॥

भूत्वा ततुष्पद्विंशतिश्च ॥ [३]

प्र॒जाप॑ते॒र्जाय॑मानाः प्र॒जा जा॒ताश्च॒ या इ॒माः। तस्मै॒ प्रति॒
 प्र वै॑दय चि॒कित्वा॑ अनु॑ मन्यताम्। इ॒मम्प॒शुम्प॑शुपते ते
 अ॒द्य ब॒ध्नाम्य॑ग्रे सु॒कृत॑स्य॒ मध्ये॑। अनु॑ मन्यस्व सु॒यजा॑
 यजाम् जुष्टं॑ दे॒वाना॑मि॒दम॑स्तु ह॒व्यम्। प्र॒जान॑न्तः प्रति॑
 गृह्णन्ति॒ पूर्वे॑ प्रा॒णम॑ङ्गेभ्यः॒ पर्या॑चरन्तम्। सु॒वर्गं॑ याहि
 प॒थिभि॑र्दे॒व्याने॒रोष॑धीषु॒ प्रति॑ तिष्ठा शरी॑रैः। येषा॒मीशे॑ ॥ ११ ॥

प॒शुप॑तिः पशूनां चतु॑ष्पदामु॒त च॑ द्वि॒पदा॑म्। निष्क्री॑तो-
 ऽयं य॒ज्ञिय॑म्भा॒गमे॑तु रा॒यस्पोषा॑ यज॑मानस्य सन्तु। ये
 ब॒ध्यमा॑नमनु॑ ब॒ध्यमा॑ना अ॒भ्यैक्ष॑न्त॒ मन॑सा चक्षु॑षा च।
 अ॒ग्निस्ता॑ अ॒ग्रे प्र मु॑मोक्तु दे॒वः प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑
 संवि॑दानः। य आ॑र॒ण्याः प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा वि॒रूपाः॑ सन्तो॑
 बहु॑धैक॑रूपाः। वा॒युस्ता॑ अ॒ग्रे प्र मु॑मोक्तु दे॒वः प्र॒जाप॑तिः

प्रजया संविदानः। प्रमुञ्चमानाः॥१२॥

भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः। उपाकृतं
शशमानं यदस्थाञ्जीवं देवानामप्येतु पाथः। नाना प्राणो
यजमानस्य पशुना यज्ञो देवेभिः सह देवयानः। जीवं
देवानामप्येतु पाथः सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः।
यत्पशुर्मायुमकृतोरो वा पद्धिराहते। अग्निर्मा तस्मादेनसो
विश्वान्मुञ्चत्वहंसः। शमितार उपेतंन यज्ञम्॥१३॥

देवेभिरिन्वितम्। पाशात्पशुम्प्र मुञ्चत बन्धाद्यज्ञपतिं परि।
अदितिः पाशम्प्र मुमोक्तेतं नमः पशुभ्यः पशुपतये करोमि।
अरातीयन्तमधरं कृणोमि यं द्विष्मस्तस्मिन्प्रति मुञ्चामि
पाशम्। त्वामु ते दधिरे हव्यवाहं शृतङ्कर्तारमुत यज्ञियं च।
अग्ने सदक्षः सतनुरहि भूत्वाऽथ हव्या जातवेदो जुषस्व।
जातवेदो वपया गच्छ देवान्त्वहं हि होतां प्रथमो बभूथ।
घृतेन त्वं तनुवो वर्धयस्व स्वाहाकृतं हविरदन्तु देवाः।
स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा॥१४॥

ईशे प्रमुञ्चमाना यज्ञन्त्वहं षोडश च॥ [४]

प्राजापत्या वै पशवस्तेषां रुद्रोऽधिपतिर्यदेताभ्यामुपाकरोति

ताभ्यामेवैनं प्रतिप्रोच्या लभत आत्मनोऽनोव्रस्काय
 द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपाकृत्य पञ्च
 जुहोति पाङ्क्तीः पशवः पशूनेवाव रुन्दे मृत्यवे वा एष नीयते
 यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्यान्नाना प्राणो
 यजमानस्य पशुनेत्याहु व्यावृत्यै॥१५॥

यत्पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शमितार उपेतनेत्याहु
 यथायजुरेवैतद्वपायां वा आह्नियमाणायामग्नेर्मेधोऽपं क्रामति
 त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वृषामभि जुहोत्यग्नेरेव
 मेधमव रुन्देऽथो शृतत्वाय पुरस्तात्स्वाहाकृतयो वा अन्ये
 देवा उपरिष्ठात्स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः
 स्वाहेत्यभितो वृषां जुहोति तानेवोभयान्प्रीणाति॥१६॥

व्यावृत्या अभितो वृषां पञ्च च॥ [५]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो
 वृश्च्यते पापीयान्भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य
 आ वृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्नेय्यर्चाग्नीध्रमभि मृशेद्वैष्णव्या
 हविर्धानमाग्नेय्या सुचो वायव्या वायव्यान्ध्रिया सदा
 यथादेवतमेव यज्ञमुप चरति न देवताभ्य आ वृश्च्यते

वसी॑यान्भवति यु॒नज्मि॑ ते पृथि॒वीं ज्योति॑षा सह यु॒नज्मि॑
वा॒युम॒न्तरि॑क्षेण॥१७॥

ते सह यु॒नज्मि॑ वाचः॑ सह सूर्ये॑ण ते यु॒नज्मि॑
ति॒स्रो वि॒पृचः॑ सूर्यस्य ते। अग्नि॑र्दे॒वता॑ गायत्री छन्द॑
उपा॑शोः पात्र॑मसि सोमो॑ दे॒वता॑ त्रि॒ष्टुप्छन्दो॑ऽन्तर्या॑मस्य
पात्र॑मसीन्द्रो॑ दे॒वता॑ जग॑ती छन्द॑ इन्द्रवा॒युवोः॑ पात्र॑मसि
बृह॒स्पति॑र्दे॒वता॑ऽनु॒ष्टुप्छन्दो॑ मि॒त्रावरु॑णयोः पात्र॑मस्य॒श्विनौ॑
दे॒वता॑ प॒ङ्क्ति॑श्छन्दो॒ऽश्विनोः॑ पात्र॑मसि सूर्यो॑ दे॒वता॑ बृह॒ती॥१८॥

छन्दः॑ शुक्रस्य पात्र॑मसि च॒न्द्रमा॑ दे॒वता॑ स॒तोबृ॑हती छन्दो॑
म॒न्थिनः॑ पात्र॑मसि वि॒श्वे दे॒वा दे॒वतो॑ष्णिहा छन्द॑ आग्रय॒णस्य॑
पात्र॑मसीन्द्रो॑ दे॒वता॑ क॒कुच्छ॑न्द उ॒क्थाना॑म्पात्र॑मसि पृथि॒वी
दे॒वता॑ वि॒राट्छन्दो॑ ध्रु॒वस्य॑ पात्र॑मसि॥१९॥

अ॒न्तरि॑क्षेण बृह॒ती त्रय॑स्त्रिंशच्च॥ [६]

इष्ट॑र्गो वा अ॒ध्वर्यु॑र्यज॑मानस्येष्ट॑र्गः खलु॑ वै पूर्॒वोऽष्टुः॑ क्षी॒यत॑
आस॒न्यान्मा॑ मन्त्रा॑त्पाहि॒ कस्या॑श्चिद॒भि॒शंस्त्या॑ इति॑ पुरा
प्रा॒तरनु॑वा॒काञ्जु॑हयादा॒त्मन॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युः पुर॑स्ता॒च्छर्म॑ नह्य॒ते-
ऽना॑त्यै सं॒वेशाय॑ त्वोप॒वेशाय॑ त्वा गाय॒त्रिया॒स्त्रिष्टु॒भो जग॑त्या

अ॒भिभू॑त्यै स्वाहा प्राणा॑पानौ मृत्यो॑र्मा पातं प्राणा॑पानौ मा
मां हा॒सिष्टं दे॒वता॑सु वा ए॒ते प्रा॑णापा॒नयोः॑ ॥ २० ॥

व्याय॑च्छन्ते येषा॒ऽसौ॒ सोमः॑ समृच्छ॑ते संवे॒शाय॑ त्वोपवे॒शाय॑
त्वेत्या॑ह छन्दा॑सि वै संवे॒श उ॑पवे॒शश्छन्दा॑भिरे॒वास्य॑
छन्दा॑सि वृ॒द्धे प्रेति॑व॒न्त्याज्या॑नि भवन्त्यभिजि॑त्यै
म॒रुत्व॑तीः प्रति॒पदो॑ विजि॑त्या उ॒भे बृ॑ह॒द्रथ॑न्तरे भ॒वत॑ इ॒यं
वाव र॑थन्त॒रम॒सौ बृ॑ह॒दाभ्या॑मे॒वैन॑मन्तरे॒त्यद्य॑ वाव र॑थन्त॒रऽ
श्वो बृ॑ह॒दद्या॑श्वादे॒वैन॑मन्तरे॒ति भू॑तम् ॥ २१ ॥

वाव र॑थन्त॒रम्भ॑विष्यद्बृ॒हद्भू॑ताच्चै॒वैन॑म्भविष्य॑तश्चा॒न्तरे॑ति
परि॑मितं वाव र॑थन्त॒रमपरि॑मितम्बृ॒हत्परि॑मिताच्चै॒वैन॑मपरि॑-
मिताच्चा॒न्तरे॑ति विश्वा॑मि॒त्रज॑मद॒ग्नी वसि॑ष्ठेनास्पर्धेता॒ऽ
स ए॒तज्ज॑मद॒ग्निर्वि॒हव्य॑मपश्य॑त्तेन॒ वै स वसि॑ष्ठस्येन्द्रि॒यं
वी॒र्य॑मवृ॒द्धं यद्वि॑ह॒व्यऽश॑स्यत॒ इन्द्रि॑यमे॒व तद्वी॑र्यं यज॑मानो
भ्रातृ॑व्यस्य वृ॒द्धे यस्य॑ भूया॑सो यज्ञ॑कृतव॒ इत्या॑हुः स दे॒वता॑
वृ॒द्ध इति॑ यद्य॑ग्नि॒ष्टोमः॑ सोमः॑ प॒रस्ता॑त्स्यादु॒क्थ्यं कु॑र्वीत
यद्यु॒क्थ्यः स्याद॑तिरा॒त्रं कु॑र्वीत यज्ञ॑क॒तुभि॑रे॒वास्य॑ दे॒वता॑ वृ॒द्धे
वसो॑यान्भवति ॥ २२ ॥

प्राणापानयोर्भूतं वृद्धेऽष्टाविंशतिश्च॥ [७]

नि॒ग्राभ्याः॑ स्थ दे॒वश्रु॒त आ॒युर्मे॑ तर्पयत प्रा॒णं मे॑ तर्पयतापा॒नं
मे॑ तर्पयत व्या॒नं मे॑ तर्पयत॒ चक्षु॑र्मे॑ तर्पयत॒ श्रोत्रं॑ मे॑ तर्पयत॒
मनो॑ मे॑ तर्पयत॒ वाचं॑ मे॑ तर्पयतात्मा॒नं मे॑ तर्पयताङ्गा॒नि मे॑
तर्पयत प्र॒जां मे॑ तर्पयत प॒शून्मे॑ तर्पयत गृ॒हान्मे॑ तर्पयत
गु॒णान्मे॑ तर्पयत स॒र्वग॑णं मा तर्पयत तर्पय॑त मा॥ २३॥

गु॒णा मे॒ मा वि॒ तृ॒ष॒न्नोष॑धयो॒ वै सोम॑स्य॒ विशो॒ विशः॑
खलु॒ वै राज्ञः॑ प्रदा॑तोरीश्वरा ऐ॒न्द्रः सोमोऽवी॑वृधं वो॒ मन॑सा
सुजा॑ता ऋत॑प्रजाता॒ भग॒ इद्वः॑ स्याम। इन्द्रे॑ण दे॒वीर्वी॑रुधः
संवि॑दाना अनु॒ मन्य॑न्ता॒ः स॒र्वना॑य सोम॒मित्या॒होष॑धीभ्य
ए॒वैन॑ः॒ स्वायै॑ वि॒शः स्वायै॑ दे॒वता॑यै॒ निर्या॑च्या॒भि षु॑णोति॒
यो वै सोम॑स्याभिषूयमाणस्य॥ २४॥

प्र॒थ॒मोऽ॑शुः स्कन्द॑ति॒ स ई॑श्वर इन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ प्र॒जां प॒शून्
यज॑मानस्य॒ निर्ह॑न्तोस्तम॒भि म॑न्त्रये॒ता मा॑स्कान्त्स॒ह प्र॒जया॑
स॒ह रा॒यस्पोषे॑णेन्द्रि॒यं मे॑ वी॒र्यं॑ मा निर्व॑धी॒रित्या॒शिष॑मे॒वैता॑मा
शा॑स्त इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्यस्य॑ प्र॒जायै॑ प॒शूना॑मनिर्घा॒ताय॑
द्र॒प्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॑ द्यामि॒मं च॒ योनि॑मनु॒ यश्च॒ पूर्वः॑।

तृतीयं योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः॥२५॥

तर्पयंत माऽभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥—————[८]

यो वै देवान्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु
यान्प्राचीनमाग्रयणाद्गृहीयात्तानुपांशु गृहीयाद्यानूर्ध्वांस्त
देवानेव तद्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्वग्निः
प्रातःसवने पातवस्मान् वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः। स नः
पावको द्रविणं दधातु॥२६॥

आयुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम। विश्वे देवा मरुत इन्द्रो
अस्मानस्मिन्द्वितीये सवने न जह्युः। आयुष्मन्तः प्रियमेषां
वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम। इदं तृतीयं सवनं
कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त। ते सौधन्वनाः सुव्रानशानाः
स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु। आयतनवतीर्वा अन्या
आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आघारवतीस्ता
आयतनवतीर्याः॥२७॥

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाघारमा

घारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवे नो जनाय
विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति
सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवान्भवति
य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युत्ते
उपजीवनीये भवत उपजीवनीयो भवति॥२८॥

य एवं वेदैष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व
विदेगौपत्यं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्।
मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्टं ब्रह्मचर्यं वसन्तं
निरभजत्स आगच्छत्सोऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति न त्वा
निरभाक्षमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्तमांसते ते॥२९॥

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदम्ब्राह्मणम्ब्रूहि ते सुवर्गं
लोकं यन्तो य एषाम्पशवस्तांस्ते दास्यन्तीति तदेभ्यो-
ऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशव आसन्तानस्मा
अददुस्तम्पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छत्सोऽब्रवीन्मम
वा इमे पशव इत्यदुर्वै॥३०॥

मह्यमिमामित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ
हीयते मम वै तदिति तस्माद्यज्ञवास्तु नाभ्यवेत्यं सो-

ऽब्रवीद्यज्ञे मा भूजाथ ते पशून्नाभि मङ्स्य इति
 तस्मा एतम्मन्थिनः सङ्स्रावमजुहोत्ततो वै तस्य रुद्रः
 पशून्नाभ्यमन्यत यत्रैतमेवं विद्वान्मन्थिनः सङ्स्रावं जुहोति
 न तत्र रुद्रः पशून्नाभि मन्यते॥३१॥

दधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीयौ भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च॥—————[९]

जुष्टौ वाचो भूयासं जुष्टौ वाचस्पतये देवि वाक्।
 यद्वाचो मधुमत्तस्मिन्मा धाः स्वाहा सरस्वत्यै। ऋचा
 स्तोमं समर्धय गायत्रेण रथन्तरम्। बृहद्वायत्रवर्तनि। यस्ते
 द्रप्सः स्कन्दति यस्ते अंशुर्बाहुच्युतो धिषण्योरुपस्थात्।
 अध्वर्योर्वा परि यस्ते पवित्राथ्स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि।
 यो द्रप्सो अंशुः पतितः पृथिव्यां परिवापात्॥३२॥

पुरोडाशात्करम्भात्। धानासोमान्मन्थिन इन्द्र
 शुक्राथ्स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि। यस्ते द्रप्सो
 मधुमा इन्द्रियावान्थ्स्वाहाकृतः पुनरप्येति देवान्। दिवः
 पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षाथ्स्वाहाकृतमिन्द्राय तं जुहोमि।
 अध्वर्युर्वा ऋत्विजा प्रथमो युज्यते तेन स्तोमो योक्तव्यं
 इत्याहुर्वागंग्रेगा अग्र एत्वृजुगा देवेभ्यो यशो मयि दधती

प्राणान्पशुषु प्रजाम्मयि॥३३॥

च यजमाने चेत्याह वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्ति वास्तु
वा एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्ब्रह्मन्गृहीत्वा बहिष्पवमानः सर्पन्ति
परांश्चो हि यन्ति परांचीभिः स्तुवते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योप
तिष्ठते यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाकर्विष्णो त्वं नो अन्तमः शर्म
यच्छ सहन्त्य। प्र ते धारा मधुश्चुत उथ्सं दुहते अक्षितमित्याह
यदेवास्य शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेना प्याययति॥३४॥

परिवापात्प्रजां मयि दुहते चतुर्दश च॥—————[१०]

अग्निना रयिमंश्नवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवन्तमम्॥
गोमाः अग्नेऽविमाः अश्वी यज्ञो नृवथ्सखा सदमिदप्रमृष्यः।
इडावाः एषो असुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान्॥
आ प्यायस्व सं ते॥ इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये।
अस्माकमस्तु केवलः॥ तन्नस्तुरीपमर्धं पोषयितु देवं त्वष्टर्वि
रराणः स्यस्व। यतो वीरः॥३५॥

कर्मण्यः सुदक्षो युक्तग्रावा जायते देवकामः।
शिवस्त्वष्टरिहा गंहि विभुः पोष उत त्मना। यज्ञेयज्ञे
न उदवा पिशङ्गरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते

देवकामः। प्रजां त्वष्टा वि ष्यंतु नाभिमुस्मे अथा
 देवानामप्येतु पाथः। प्र णो देव्या नो दिवः। पीपिवा५सु५
 सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः। धुक्षीमहि प्रजामिषम्॥३६॥

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः। तेषां
 ते सुम्नमीमहे। यस्य व्रतम्पशवो यन्ति सर्वे यस्य
 व्रतमुपतिष्ठन्त आपः। यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निर्विष्टस्त५
 सरस्वन्तमवसे हुवेम। दिव्य५ सुपर्णं वयसम्बृहन्तमपां
 गर्भं वृषभमोषधीनाम्। अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं त५
 सरस्वन्तमवसे हुवेम। सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि
 स्वसा। जुषस्व हव्यम्॥३७॥

आहुतं प्रजां देवि दिदिद्धि नः। या सुपाणिः स्वङ्गुरिः
 सुषूमा बहुसूवरी। तस्यै विश्वत्रियै हविः सिनीवात्यै
 जुहोतन। इन्द्रं वो विश्वतस्परीन्द्रं नरः। असितवर्णा
 हरयः सुपर्णा मिहो वसाना दिवमुत्पतन्ति। त आ-
 ऽववृत्रन्त्सदनानि कृत्वादितृपृथिवी घृतैर्व्युद्यते। हिरण्यकेशो
 रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वात इव ध्रजिमान्। शुचिभ्राजा
 उषसः॥३८॥

नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः। आ ते सुपर्णा
 अमिनन्त एवैः कृष्णो नौनाव वृषभो यदीदम्। शिवाभिर्न
 स्मयमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा। वाश्रेव
 विद्युन्मिमाति वथ्सं न माता सिषक्ति। यदेषां वृष्टिरसर्जि।
 पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय दिवश्चिथ्सानु रेजत स्वने वः।
 यत्क्रीडथ मरुतः॥३९॥

ऋष्टिमन्त आप इव सध्रियश्चो धवध्वे। अभि क्रन्द स्तनय
 गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन। दृतिः सु कर्ष विषितं
 न्यश्च समा भवन्तूद्वता निपादाः। त्वं त्या चिदच्युताग्ने पशुर्न
 यवसे। धामा ह यत्ते अजर वना वृश्चन्ति शिक्कंसः। अग्ने
 भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावोऽमृतस्य धाम। याश्च॥४०॥

माया मायिनां विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः संदधुः पृष्ठबन्धो।
 दिवो नो वृष्टिम्मरुतो ररीध्वम्प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य
 धाराः। अर्वाङितेन स्तनयिषुतेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः।
 पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथेष्वामुवः। अत्यं
 न मिहे वि नयन्ति वाजिनमुथ्सं दुहन्ति स्तनयन्तमक्षितम्।
 उद्प्रुतो मरुतस्ताः इयर्त वृष्टिम्॥४१॥

ये विश्वे मरुतो जुनन्ति। क्रोशाति गर्दा कन्येव तुत्रा
 पेरुं तुञ्जाना पत्येव जाया। घृतेन द्यावापृथिवी मधुना
 समुक्षत पयस्वतीः कृणुताप ओषधीः। ऊर्जं च तत्र सुमतिं
 च पित्वथ यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा मधु। उदु त्यश्चित्रम्।
 और्वभृगुवच्छुचिमप्रवानवदा हुवे। अग्निः समुद्रवाससम्।
 आ सुवः सवितुर्यथा भगस्येव भुजिः हुवे। अग्निः
 समुद्रवाससम्। हुवे वातस्वनं कविम्पर्जन्यक्रन्द्यः सहः।
 अग्निः समुद्रवाससम्॥४२॥

वीर इषः हव्यमुषसो मरुतश्च वृष्टिं भगस्य द्वादश च॥—————[११]

यो वै पर्वमानानाञ्जीणिं परिभूः स्फ्यः स्वस्तिर्भक्षेहि महीनां पयोऽसि देवं सवितरेतत्तै
 श्येनाय यद्वै होतोपयामगृहीतोऽसि वाक्षसत्र सो अग्न एकादश॥—————[१२]

[यो वै स्फ्यः स्वस्तिः स्वधायै नमः प्र मुञ्च तिष्ठतीव षट्त्वारिंशत्॥४६॥ यो
 वै पर्वमानानां वि क्रमस्व॥]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यो वै पर्वमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पर्वमानाना रोहति न पर्वमानेभ्यो-
 ऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रछन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारय सुपर्णोऽसि

त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारय सघासि जगतीछन्दा अनु त्वा रंभे स्वस्ति मा सम्पारयेत्याहेते॥१॥

वै पर्वमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु पर्वमानाना रोहति न पर्वमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै पर्वमानस्य सन्तति वेद सर्वमारुरेति न पुरायुषः प्र मौयते पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्पर्वमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान् यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पर्वमानं वि॥२॥

छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय त्वेत्याधवनीयं विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतम्पर्वमानमेव तत्सं तनोति सर्वमारुरेति न पुरायुषः प्र मौयते पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्॥३॥

एते वि द्विचत्वारिंशच्च॥ [१]

त्रीणि वाव सर्वनान्यथ तृतीयं सवनमव लुम्पन्त्यनंशु कुर्वन्त उपांशुं हृत्वोपांशुपात्रेऽंशुमवास्य तं तृतीयसवनेऽपिसृज्याभि षुणुयाद्यदाप्याययति तेनांशुमद्यदभिषुणोति तेनर्जीषि सर्वाण्येव तत्सर्वनान्यंशुमन्ति शुकुर्वन्ति समावद्दीर्याणि करोति द्वौ संमुद्रौ वितंतावजूर्यौ पर्यावर्तेते जठरैव पादाः। तयोः पश्यन्तो अति यन्त्यन्यमपश्यन्तः॥४॥

सेतुनातिं यन्त्यन्यम्। द्वे द्रधंसी सतती वस्त एकः केशी विश्वा भुवनानि विद्वान्। त्रिरोधायैत्यसितं वसानः शुक्रमा दंते अनुहाय जायै। देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा एतम्महायज्ञमपश्यन्तमन्वताऽग्निहोत्रं व्रतमकुर्वन्त तस्माद्विव्रतः स्याद्विरह्यग्निहोत्रं जुह्वति पौर्णमासं यज्ञमग्नीषोमीयम्॥५॥

पशुमकुर्वन्त दार्श्यं यज्ञमाग्नेयम्पशुमकुर्वन्त वैश्वदेवम्रातःसवनमकुर्वन्त वरुणप्रघासान्माध्यंदिनं सवनं साकमेधान्पितृयज्ञं त्र्यम्बकांस्तृतीयसवनमकुर्वन्त तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगांसन्तं नान्ववायन्तैऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति तदध्वरस्याध्वरन्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं विद्वान्त्सोमैः यजते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥६॥

अपश्यन्तोऽग्नीषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥ [२]

परिभूरग्निं परिभूरिन्द्रं परिभूर्विश्वं देवान्परिभूर्मां सह ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं
गवे शं जनाय शमवते शं राजन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य रायस्पोषस्य
ददितारः स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे। प्राणाय मे
वर्चोदा वर्चसे पवस्वापानाय व्यानाय वाचे॥७॥

दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्यां मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाः श्रोत्रायात्मनेऽङ्गैर्भ्य आयुषे वीर्याय
विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषां देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कौऽसि को नाम
कस्मै त्वा कायं त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा सोमेनामीमदं सुप्रजाः प्रजया
भूयासं सुवीरो वीरैः सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वैर्भ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदाः॥८॥

वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भक्षीय तस्य त इदमुन्मृजे। बुभूषन्नवैक्षेतैष
वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते
ब्रह्मवर्चसकामोऽवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो
ब्रह्मवर्चसेनाभि पवत आमयावी॥९॥

अवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्त आयुषाभि
पवतेऽभिचरन्नवैक्षेतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तः
प्राणापानाभ्यां वाचो दक्षक्रतुभ्यां चक्षुर्भ्यां श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गैर्भ्य आयुषोऽन्तरंति ताजकप्र
धन्वति॥१०॥

वाचे रूपेभ्यो वर्चोदा आमयावी पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [३]

स्फ्यः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्तिः। यज्ञियां यज्ञकृतः स्थ
ते मास्मिन् यज्ञ उपं ह्यध्वमुपं मा द्यावापृथिवी ह्येतामुपास्तावः कलशः सोमो
अग्निरुपं देवा उपं यज्ञ उपं मा होत्रा उपहवे ह्यन्तान्नमोऽग्नये मखुग्रे मखस्य मा
यशोऽर्यादित्याहवनीयमुपं तिष्ठते यज्ञो वै मखः॥११॥

यज्ञं वाव स तदहन्तस्मा एव नमस्कृत्य सदः प्र संपत्यात्मनोऽनात्यै नमो रुद्राय
मखुग्रे नमस्कृत्या मा पाहीत्याग्नीध्रं तस्मा एव नमडस्कृत्य सदः प्र संपत्यात्मनोऽनात्यै
नम इन्द्राय मखुग्रे इन्द्रियं मे वीर्यम्मा निर्वधीरिति होत्रीयमाशिषमेवैतामा शास्त
इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय या वै॥१२॥

देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति यस्ता विद्वान्प्रसर्पति न सदस्यार्तिमाच्छति नमोऽग्नये मखुघ्न इत्याहेता वै देवताः सदस्यार्तिमार्पयन्ति ता य एवं विद्वान्प्रसर्पति न सदस्यार्तिमाच्छति दृढे स्थः शिथिरे समीची मा हंसस्पातु सूर्यो मा देवो दिव्याद हंसस्पातु वायुरन्तरिक्षात्॥१३॥

अग्निः पृथिव्या यमः पितृभ्यः सरस्वती मनुष्येभ्यो देवीं द्वारौ मा मा सं तासुम् नमः सदसे नमः सदसस्पतये नमः सखीनां पुरोगाणां चक्षुषे नमो दिवे नमः पृथिव्या अहे दधिष्व्योदतस्तिष्ठान्यस्य सदने सीद योऽस्मत्पाकन्तर उन्निवत् उदुद्वतश्च गेषम्पातम्मा द्यावापृथिवी अद्याहुः सदो वै प्रसर्पन्तम्॥१४॥

पितरोऽनु प्र सर्पन्ति त एनमीश्वरा हिंसितोः सदः प्रसृप्य दक्षिणार्धं परैक्षेतागन्त पितरः पितृमानहं युष्माभिर्भूयास सुप्रजसो मया यूयम्भूयास्तेति तेभ्य एव नमस्कृत्य सदः प्र सर्पत्यात्मनोऽनात्यै॥१५॥

मुखो वा अन्तरिक्षात्प्रसर्पन्तत्रयस्त्रिंशच्च॥ [४]

भक्षेहि मा विंश दीर्घायुत्वाय शन्तनुत्वाय रायस्पोषाय वर्चसे सुप्रजास्त्वायेहि वसो पुरोवसो प्रियो मे हृदोऽस्यश्विनोस्त्वा बाहुभ्यां सध्यासम् नृचक्षंसं त्वा देव सोम सुचक्षा अव ख्येषम् मन्द्राभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु मन्द्रा स्वर्वाच्यदितिरनाहतशीर्ष्णी वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यत्वेहि विश्वचरणे॥१६॥

शम्भूर्मयोभूः स्वस्ति मा हरिवर्णं प्र चर क्रत्वे दक्षाय रायस्पोषाय सुवीरताये मा मा राजन्वि बीभिषो मा मे हार्दि त्विषा वधीः। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे। वसुमद्गणस्य सोम देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि रुद्रवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यादिनस्य सवनस्य त्रिष्टुछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य॥१७॥

पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयाम्यादित्यवद्गणस्य सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीछन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः सोम वृष्णायम्। भवा वाजस्य सङ्गथे। हिन्वं मे गात्रा हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः। शिवो मे सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व मा मेऽवाङ्गाभिमतं॥१८॥

गाः। अपाम् सोमममृता अभूमादर्शम् ज्योतिरविदाम देवान्। किमस्मान्कृणवदरातिः
किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य। यन्मा आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहर्जातवेदा विचर्षणिः।
पुनरग्निश्चक्षुरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्वेना युवं चक्षुरा धत्तमक्ष्योः। इष्टयंजुषस्ते
देव सोम स्तुतस्तोमस्य॥१९॥

शस्तोक्थस्य हरिवत् इन्द्रपीतस्य मधुमत उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। आपूर्याः स्था
मा पूरयत प्रजया च धनेन च। एतत्तै तत् ये च त्वामन्वेतत्तै पितामह प्रपितामह
ये च त्वामन्वत्र पितरो यथाभागम्मन्दध्वम् नमो वः पितरो रसाय नमो वः पितरः
शुष्माय नमो वः पितरो जीवाय नमो वः पितरः॥२०॥

स्वधाये नमो वः पितरो मन्यवे नमो वः पितरो घोराय पितरो नमो वो य
एतस्मिँल्लोके स्थ युष्मास्तेऽनु यैऽस्मिँल्लोके मां तेऽनु य एतस्मिँल्लोके स्थ यूयं तेषां
वसिष्ठो भूयास्त यैऽस्मिँल्लोकेऽहं तेषां वसिष्ठो भूयासम् प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा
जातानि परि ता बभूव॥२१॥

यत्कामास्ते जुहुमस्तत्रो अस्तु वयं स्याम पतयो रयीणाम्। देवकृतस्यैनसो-
ऽवयजनमसि मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमस्यप्सु धौतस्य
सोम देव ते नृभिः सुतस्येष्टयंजुषः स्तुतस्तोमस्य शस्तोक्थस्य यो भक्षो अश्वसिन्यो
गोसनिस्तस्य ते पितृभिर्भक्षं कृतस्योपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥२२॥

विश्वचर्षणे त्रिष्टुफळन्दसु इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्याति स्तुतस्तोमस्य जीवाय नमो वः
पितरो बभूव चतुश्चत्वारिंशच्च॥ [५]

महीनाम्पयोऽसि विश्वेषां देवानां तनूरृद्ध्यासमद्य पृषतीनां ग्रहम्पृषतीनां ग्रहोऽसि
विष्णोर्हृदयमस्येकमिष विष्णुस्त्वानु वि चक्रमे भूतिर्दध्ना घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य
वीतस्य द्रविणमा गम्याज्योतिरसि वैश्वानरं पृथ्रियै दुग्धम् यावती द्यावापृथिवी महित्वा
यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः। तावन्तमिन्द्र ते॥२३॥

ग्रहः सहोर्जा गृह्णाम्यस्तुतम्। यत्कृष्णशकुनः पृषदाज्यमवमृशेच्छूद्रा अस्य प्रमायुकाः
स्युर्यच्छ्वाऽवमृशेच्चतुष्पादोऽस्य पशवः प्रमायुकाः स्युर्यत्स्कन्देद्यजमानः प्रमायुकः स्यात्पशवो
वै पृषदाज्यम्पशवो वा एतस्य स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यं स्कन्दति यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्णाति
पशून्नेवास्यै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृषदाज्यं प्राणो वै॥२४॥

एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यं स्कन्दति यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्य पुनर्गृह्णाति हिरण्यमवधाय गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यं प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य प्राणे दधाति शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यश्वमव प्रापयति प्राजापत्यो वा अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवास्य योनैः प्राणं निर्मिमीते वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यं स्कन्दति वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञं सं तनोति॥२५॥

ते पृषदाज्यं प्राणो वै योनैः प्राणन्द्वाविंशतिश्च॥ [६]

देवं सवितरेतते प्राहु तत्प्र च सुव प्र च यज्ञं बृहस्पतिर्ब्रह्मायुष्मत्या ऋचो मा गांत तनुपात्साम्नः सत्या व आशिषः सन्तु सत्या आकृतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत देवस्य सवितुः प्रसवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम्मह्यं स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छुस्त्रस्यं शस्त्रम्॥२६॥

अस्यूर्जम्मह्यं शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्यं शस्त्रं गम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे धुक्षीमहि प्रजामिषम। सा मे सत्याशीर्देवेषु भूयात् ब्रह्मवर्चसं मा गम्यात्। यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्र जंज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मा अधिपतीन्करोतु वयं स्याम पतयो रयीणाम्। यज्ञो वा वै॥२७॥

यज्ञपतिं दुहे यज्ञपतिर्वा यज्ञं दुहे स यः स्तुतशस्त्रयोर्दोहमविद्वान् यजते तं यज्ञो दुहे स इष्ट्वा पापीयान्भवति य एनयोर्दोहं विद्वान् यजते स यज्ञं दुहे स इष्ट्वा वसीयान्भवति स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम्मह्यं स्तुतं दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छुस्त्रस्यं शस्त्रमस्यूर्जम्मह्यं शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्यं शस्त्रं गम्यादित्याहैष वै स्तुतशस्त्रयोर्दोहस्तं य एवं विद्वान् यजते दुह एव यज्ञमिष्ट्वा वसीयान्भवति॥२८॥

शस्त्रं वै शस्त्रन्दुहान्द्वाविंशतिश्च॥ [७]

श्वेनाय पत्वने स्वाहा वदध्वयमभिगूर्ताय नमो विष्टम्भाय धर्मणे स्वाहा वदध्वयमभिगूर्ताय नमः परिधये जनप्रथनाय स्वाहा वदध्वयमभिगूर्ताय नम ऊर्जे होत्राणां स्वाहा वदध्वयमभिगूर्ताय नमः पर्यसे होत्राणां स्वाहा वदध्वयमभिगूर्ताय नमः प्रजापतये मनवे स्वाहा वदध्वयमभिगूर्ताय नम ऋतमृतपाः सुवर्वादध्वस्वाहा वदध्वयमभिगूर्ताय नमस्तुम्पन्तां होत्रा मधोर्धृतस्य यज्ञपतिमृषय एनसा॥२९॥

आहुः। प्रजा निर्भक्ता अनुत्प्यमाना मध्व्यौ स्तोकावप तौ रराधा। सं नस्ताभ्यां
सृजतु विश्वकर्म घोरा ऋषयो नमो अस्त्वभ्यः। चक्षुष एषाम्मनसश्च संधौ बृहस्पतये
महि षड्मुत्रमः। नमो विश्वकर्मणे स उ पात्वस्माननन्यान्सोमपान्मन्यमानः। प्राणस्य
विद्वान्समरे न धीर एनश्चकृवान्महि बद्ध एषाम्। तं विश्वकर्मन्॥३०॥

प्र मुञ्चा स्वस्तये ये भक्षयन्तो न वसून्यानूहुः। यानग्रयोऽन्वतप्यन्त धिष्णिंया इयं
तेषामवया दुरिष्टे स्विष्टिं नस्तां कृणोतु विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन्
यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अकामा वो दक्षिणां न नीनिम मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्ट।
यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे दक्षिण्यास्तेभ्यो यो दक्षिणां न॥३१॥

नयेदैभ्यो वृश्चेत यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे
चिकिथ्सत यमाशिरा दम्पती वाममंश्रुतः। पुमान्पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे
अरुपा एधते गृहः। आशीर्दाया दम्पती वाममंश्रुतामरिष्टो रायः सचतां समौकसा। य
आसिचथ्सन्दुग्धं कुम्भ्या सहेष्टेन यामन्मतिं जहातु सः। सर्पिर्ग्रीवी॥३२॥

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्या। सहजानिर्यः सुमखस्यमानं
इन्द्रायाशिरः सह कुम्भ्यादात्। आशीर्मु ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणं
सर्वर्चसम्। संजयन्क्षेत्राणि सहसाहमिन्द्र कृण्वानो अन्यां अधरान्त्सपत्नान्। भूतमसि
भूते मां धा मुखमसि मुखम्भूयासम् द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिं गृह्णामि विश्वे त्वा देवा
वैश्वानराः॥३३॥

प्र च्यावयन्तु दिवि देवां दृहान्तरिक्षे वयांसि पृथिव्याम्पार्थिवान्भुवं ध्रुवेण हविषाव
सोमं नयामसि। यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मं सुमना असत्। यथा न इन्द्र इद्विशः
केवलीः सर्वाः समनसः करत्। यथा नः सर्वा इद्विशोऽस्माकं केवलीरसन्॥३४॥

एनसा विश्वकर्मन् यो दक्षिणां न सर्पिर्ग्रीवी वैश्वानराश्चत्वारिंशच्च॥ [८]

यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य
त्रीण्येतान्यक्षराणि त्रिपदां गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने वज्रमन्तर्धत्त उक्थं
वाचीत्याह माध्यंदिनं सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुत्रैष्टुभम्माध्यंदिनं
सवनं त्रिष्टुभैव माध्यंदिने सवने वज्रमन्तर्धत्ते॥३५॥

उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रैणैव तृतीयसवने वज्रमन्तर्धत्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो यथासवनम्प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन आत्मन्धत्तेन्द्रियमार्ध्यदिने सवने पशूस्तृतीयसवन इत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यक्षराणि॥३६॥

त्रिपदा गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनम्प्रातःसवन एव प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री तेजः प्रातःसवनं तेज एव प्रातःसवन आत्मन्धत्त उक्थं वाचीत्याह मार्ध्यदिनं सवनं प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यक्षराणि चतुष्पदा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभ्मार्ध्यदिनं सवनंमार्ध्यदिन एव सवने प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो इन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियमार्ध्यदिनं सवनम्॥३७॥

इन्द्रियमेव मार्ध्यदिने सवनं आत्मन्धत्त उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यक्षराणि सप्तपदा शक्करी शाक्कराः पशवो जागतं तृतीयसवनं तृतीयसवन एव प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो पशवो वै जगती पशवंस्तृतीयसवनं पशूनेव तृतीयसवन आत्मन्धत्ते यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयत आव्यमस्मिन्दधाति तद्यन्न॥३८॥

अपहनीत पुरास्यं संवत्सराद्गृह आ वैवीरञ्छोऽसा मोद इवेति प्रत्याह्वयते तेनैव तदपं हते यथा वा आयतामृतीक्षत एवमध्वर्युः प्रतिगुरमृतीक्षते यदभिप्रतिगृणीयाद्यथायतया समृच्छते तादृगेव तद्यदर्थर्चांलुप्येत यथा धावञ्छो हीयते तादृगेव तत्प्रबाहुगवा ऋत्विजामुद्गीथा उद्गीथ एवोद्गातृणाम्॥३९॥

ऋचः प्रणव उक्थश्सिनां प्रतिगुरोऽध्वर्यूणाम् य एवं विद्वान्प्रतिगृणात्यन्नाद एव भवत्यास्यं प्रजायां वाजी जायत इयम्वै होतासावध्वर्युयदासीनः शंसत्यस्या एव तद्धोता नैत्यास्त इव हीयमथो इमामेव तेन यजमानो दुहे यत्तिष्ठन्प्रतिगृणात्यमुष्या एव तदध्वर्युर्नैति॥४०॥

तिष्ठतीव ह्यसावथो अमूमेव तेन यजमानो दुहे यदासीनः शंसति तस्मादितःप्रदानं देवा उपं जीवन्ति यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मादमुतःप्रदानमनुष्या उपं जीवन्ति यत्प्राडासीनः शंसति प्रत्यङ्तिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मात्प्राचीनं रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयति पराडा वर्तते वज्रमेव तन्नि करोति॥४१॥

सर्वे वज्रमन्तर्धत्ते त्रीण्येतान्यक्षराणीन्द्रियमार्ध्यन्दिनः सर्वे तत्रोद्गातृणामध्वर्युर्नैति वर्तयत्यष्टौ च॥ [९]

उपयामगृहीतोऽसि वाक्षसदसि वाक्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्याम्युपयामगृहीतोऽस्युत्सदसि चक्षुष्पाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्याम्युपयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि श्रोत्रपाभ्यां त्वा क्रतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यक्षाभ्यां गृह्यामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो विष्णवुरुक्रमैष ते सोमस्तः रक्षस्व॥४२॥

तं तै दुश्चक्षा माव ख्यत् मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा वाचं मे पाहि मयि वसुर्विदद्वसुश्चक्षुष्पाश्चक्षुर्मे पाहि मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रं मे पाहि भूरसि श्रेष्ठो रश्मीनाम्प्राणपाः प्राणं मे पाहि धूरसि श्रेष्ठो रश्मीनामपानपा अपानं मे पाहि यो न इन्द्रवायू मित्रावरुणावश्विनावभिदासति भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती इदमहं तमधरम्पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि॥४३॥

रक्षस्व भ्रातृव्यस्त्रयोदश च॥ [१०]

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजं कर्मभिः। यस्य त्वः सुख्यमाविथ। प्र होत्रे पूर्वं वचोऽग्रये भरता बृहत्। विपां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे। अग्ने त्री ते वाजिना त्री पृथस्थां तिस्रस्तै जिह्वा ऋतजात पूर्वीः। तिस्र उ ते तनुवो देववातास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन्। सं वां कर्मणा समिषा॥४४॥

हिनोमीन्द्राविष्णू अपंसस्पा रे अस्य। जुषेथां यज्ञं द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पृथिभिः पारयन्ता। उमा जिग्यथुर्न परां जयेथे न परां जिग्ये कतरश्चनैर्नो। इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूषि तवं जातवेदस्तिस्त्र आजानीरुषसंस्ते अग्ने। ताभिर्देवानामवो यक्षि विद्वानथ॥४५॥

भुव यजमानाय शं योः। अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या क्षेति विदथा कविः। स त्रीरेकादशा इह। यक्षच्च पिप्रयंच नो विप्रो दूतः परिष्कृतः। नभन्तामन्यके संमे। इन्द्राविष्णू दृहिताः शम्बरस्य नव पुरो नवतिं च श्रथिष्टम्। शतं वर्चिनः सहस्रं च साकः ह्यो अप्रत्यसुरस्य वीरान्। उत माता महिषमन्वेनदमी त्वां जहति पुत्र देवाः।

अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितुरं वि क्रमस्व॥४६॥

इषाऽथ त्वा त्रयोदश च॥ [११]

अग्ने तेजस्विन्वायुर्वसंवस्वैतद्वा अपां वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न प्रजापतिर्देवासुरानायुर्दा एतं युवान्५ सूर्यो देव इदं वामेकादश॥ [१२]

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अग्ने तेजस्विन्तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु दीक्षायै च त्वा तपसश्च तेजसे जुहोमि तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माऽहं तेजो हासिषं मा मां तेजो हासीदिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु भूया ओजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु ब्रह्मणश्च त्वा क्षत्रस्य च॥१॥

ओजसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हासीन्माहमोजो हासिषं मा मामोजो हासीत्सूर्य भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वं देवेषु भूया भ्राजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु वायोश्च त्वाऽपां च भ्राजसे जुहोमि सुवर्विदसि सुवर्मा मा हासीन्माह५ सुवर्हासिषं मा मा५ सुवर्हासीन्मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥२॥

क्षत्रस्य च मयि त्रयोविंशतिश्च॥ [१]

वायुरहिर्कृताऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम बृहस्पतिरुद्राता विश्वे देवा उपगातारो मरुतः प्रतिहृतार इन्द्रो निधनं ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वैतद्वै सर्वमध्वर्युरपाकुर्वन्नुद्रातृभ्यं उपाकरोति ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वित्याहेतदेव सर्वमात्मन्त इडां देवहर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्पतिरुक्थामदानि शःसिषद्विश्चे देवाः॥३॥

सूक्तवाचः पृथिवि मातर्मा मां हि५सीमधुं मनिष्ये मधुं जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यास५ शुश्रूषेणाम्मनुष्यैभ्यस्तम्मां देवा अंवन्तु

शोभायै पितरोऽनु मदन्तु॥४॥

श॒स्सि॒षद्वि॒श्वे दे॒वा अ॒ष्टावि॑शतिश्च॥ [२]

वसंवस्त्वा प्र वृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियम्पाथ उपैहि रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथ उपैह्यादित्यास्त्वा प्र वृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियम्पाथ उपैहि मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि भुन्दासु कोतनासु नूतनासु रेशीषु मेषीषु वाशीषु विश्वभृथ्सु मार्ध्वीषु ककुहासु शक्करीषु॥५॥

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि शुक्रं ते शुक्लेण गृह्णाम्यहो रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः। आऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारा असञ्चत। ककुह॑ रूपं वृषभस्य रोचते बृहत्सोमः सोमस्य पुरोगाः शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवि तस्मै ते सोम सोमाय स्वाहोशिक्षं देव सोम गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः॥६॥

प्रियम्पाथो अपीहि वशी त्वं देव सोम त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथो अपीह्यस्मत्संखा त्वं देव सोम जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां प्रियम्पाथो अपीह्या नः प्राण एतु परावत आन्तरिक्षादिवस्परि। आयुः पृथिव्या अध्यमृतमसि प्राणाय त्वा। इन्द्राग्नी मे वर्चः कृणुतां वर्चः सोमो बृहस्पतिः। वर्चो मे विश्वे देवा वर्चो मे धत्तमश्निना। दधुन्वे वा यदीमनु वोचद्ब्रह्माणि वेरु तत। परि विश्वानि काव्या नेमिश्चक्रमिवाभवत्॥७॥

शक्करीष्वग्नेर्बृहस्पतिः पञ्चवि॑शतिश्च॥ [३]

एतद्वा अपां नामधेयं गुह्यं यदाधावा मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनीतीत्याहापामेव नामधेयेन गुह्येन दिवो वृष्टिमव रुद्धे शुक्रं ते शुक्लेण गृह्णामीत्याहेतद्वा अहो रूपं यद्रात्रिः सूर्यस्य रश्मयो वृष्ट्या ईशतेऽहं एव रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिर्दिवो वृष्टिं च्यावयत्याऽस्मिन्नुग्राः॥८॥

अचुच्यवुरित्याह यथायजुरेवैतत्ककुह॑ रूपं वृषभस्य रोचते बृहदित्याहेतद्वा अस्य ककुह॑ रूपं यद्वृष्टी रूपेणैव वृष्टिमव रुद्धे यत्ते सोमादाभ्यं नाम जागृवीत्याहेष ह वै हविषां हविर्यजति योऽदाभ्यं गृहीत्वा सोमाय जुहोति परा वा एतस्यायुः प्राण एति॥९॥

योऽश्शुं गृह्णत्या नः प्राण एतु परावत इत्याहायुरेव प्राणमात्मन्धत्तेऽमृतमसि प्राणाय

त्वेति हिरण्यमभि व्यनित्यमृतं वै हिरण्यमायुः प्राणोऽमृतैर्नैवायुरात्मन्धत्ते शतमानम्भवति
शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यप उप स्पृशति भेषजं वा आपो
भेषजमेव कुरुते॥१०॥

उग्रा एत्याप्स्त्रीणि च॥ [४]

वायुरसि प्राणो नाम सवितुराधिपत्येऽपानं मे दाक्षक्षुरसि श्रोत्रं नाम धातुराधिपत्य
आयुर्मे दा रूपमसि वर्णो नाम बृहस्पतेराधिपत्ये प्रजां मे दा ऋतमसि सत्यं
नामेन्द्रस्याधिपत्ये क्षत्रं मे दा भूतमसि भव्यं नाम पितृणामाधिपत्येऽपामोषधीनां गर्भं
धा ऋतस्य त्वा व्योमन ऋतस्य॥११॥

त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा सत्यायुतस्य त्वा ज्योतिषे
प्रजापतिर्विराजमपश्यत्तया भूतं च भव्यं चासृजत् तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां जमदग्निस्तपसा-
ऽपश्यत्तया वै स पृश्नीन्कामानसृजत् तत्पृश्नीनां पृश्नित्वम् यत्पृश्नयो गृह्यन्ते पृश्नीनेव तैः
कामान् यजमानोऽव रुद्धे वायुरसि प्राणः॥१२॥

नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुद्धे चक्षुरसि श्रोत्रं नामेत्याहायुरेवाव रुद्धे रूपमसि
वर्णो नामेत्याह प्रजामेवाव रुद्ध ऋतमसि सत्यं नामेत्याह क्षत्रमेवाव रुद्धे भूतमसि
भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां गर्भः पशूनेव॥१३॥

अव रुद्ध एतावद्वै पुरुषम्परितस्तदेवाव रुद्ध ऋतस्य त्वा व्योमन इत्याहेयं
वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्यृतस्य त्वा विभूमन इत्याहान्तरिक्षं वा ऋतस्य
विभूमान्तरिक्षमेवाभि जयत्यृतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म दिवमेवाभि
जयत्यृतस्य॥१४॥

त्वा सत्यायेत्याह दिशो वा ऋतस्य सत्यं दिशं एवाभि जयत्यृतस्य त्वा ज्योतिष
इत्याह सुवर्गो वै लोक ऋतस्य ज्योतिः सुवर्गमेव लोकमभि जयत्येतावन्तो वै
दैवलोकास्तानेवाभि जयति दश सम्पद्यन्ते दशाक्षरा विराडन्न विराड्विराज्येवान्नाद्ये प्रति
तिष्ठति॥१५॥

व्योमन ऋतस्य प्राणः पशूनेव विधर्म दिवमेवाभि जयत्यृतस्य षड्वारिःशच्च॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेन नावारुन्धत् तत्परैरवारुन्धत् तत्पराणां परत्वम् यत्परै गृह्यन्ते

यदेव यज्ञेन नारुरुद्धे तस्यावरुद्धौ यम्प्रथमं गृह्णातीममेव तेन लोकमभि जयति यं द्वितीयमन्तरिक्षं तेन यं तृतीयममुमेव तेन लोकमभि जयति यदेते गृह्यन्ते एषां लोकानामभिजित्यै॥१६॥

उत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्चो गृह्यन्तेऽभिजित्यैवेमाल्लौकान्पुनरिमं लोकम्प्रत्यवरोहन्ति यत्पूर्वेष्वहःस्वितः पराश्चो गृह्यन्ते तस्मादितः पराश्च इमे लोका यदुत्तरेष्वहःस्वमुतोऽर्वाश्चो गृह्यन्ते तस्मादमुतोऽर्वा च इमे लोकास्तस्मादयातयाम्नो लोकान्मनुष्या उप जीवन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मात्सत्यादृष्ट्य ओषधयः सम्भवन्त्योषधयः॥१७॥

मनुष्याणामन्नं प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्त इति परानन्विति ब्रूयाद्यद्गृह्णात्यृष्ट्यस्वोषधीभ्यो गृह्णामीति तस्मादृष्ट्य ओषधयः सम्भवन्ति यद्गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नम् यद्गृह्णाति प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिं प्रजा अनु प्र जायन्ते॥१८॥

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥ [६]

प्रजापतिर्देवासुरानंसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं छन्दांसि ते विष्वश्चो व्यक्रामन्त्सोऽसुराननु यज्ञोऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दांसि ते देवा अमन्यन्तामी वा इदमभवन् यद्वयं स्म इति ते प्रजापतिमुपाधावन्त्सोऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति स छन्दसां वीर्यम्॥१९॥

आदाय तदैभ्यः प्रायच्छत्तदनु छन्दांस्यपाक्रामञ्छन्दांसि यज्ञस्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदा श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै कर्मध्वरुरा श्रावयतीति छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै॥२०॥

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो य एवं वेद सवीर्यैरेव छन्दोभिरर्चति यत्किं चार्चति यदिन्द्रो वृत्रमहन्नमेध्यं तद्यद्यतीनुपावपदमेध्यं तदथ कस्मादैन्द्रो यज्ञ आ सऽस्थातोऽरित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा यज्ञिया तनूर्यद्यज्ञस्तामेव तद्यजन्ति य एवं वेदोपैनं यज्ञो नमति॥२१॥

स छन्दसां वीर्यं वा एव तदष्टौ च॥ [७]

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरधि। घृतम्पीत्वा मधु चारु
गव्यं पितेवं पुत्रमभि रक्षतादिमम्। आ वृश्च्यते वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः
शृतकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहयादाहुत्यैवैनौ
शमयति नार्तिमाच्छति यजमानो यत्कुसीदम्॥२२॥

अप्रतीतुम्मयि येन यमस्यं बलिना चरामि। इहैव सन्निरवदये तदेतत्तदग्ने अनृणो
भवामि। विश्वलोप विश्वदावस्यं त्वासञ्जुहोम्यग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः। ते नः
कृण्वन्तु भेषजं सदः सहो वरेण्यम्। अयं नो नभसा पुरः सङ्स्फानो अभि रक्षतु।
गृहाणामसमत्यै बहवो नो गृहा असन्न। स त्वं नः॥२३॥

नभसस्पत ऊर्जं नो धेहि भद्रया। पुनर्नो नष्टमा कृधि पुनर्नो रयिमा कृधि। देवं
सङ्स्फान सहस्रपोषस्यैशिषे स नो रास्वाज्यानिं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां
स्वस्तिम्। अग्निर्वा यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य यजमान आ दत्ते
यदोषधीभिर्वेदिं स्तृणाति यदनुपौष्य प्रयायाद्वैवबद्धमेनम्॥२४॥

अमुष्मिँल्लौके नैनीयेरन् यत्कुसीदमप्रतीतुम्मयीत्युपौषतीहैव सन् यमं कुसीदं
निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमेति यदि मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्य जुहुयादेष
वा अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः स एवैनं स्वदयत्यह्ना विधान्यामेकाष्टकायामपूपं
चतुःशरावम्पक्त्वा प्रातरेतेन कक्षमुपौषेद्यदि॥२५॥

दहति पुण्यसमंभवति यदि न दहति पापसममेतेन ह स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन
दीर्घसत्रमुपं यन्ति यो वा उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममुष्मिँल्लौक
इष्टापूरतेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽदित्योऽनुख्याता तान् य एवं विद्वान्
यजते सममुष्मिँल्लौक इष्टापूरतेन गच्छतेऽयं नो नभसा पुरः॥२६॥

इत्याहाऽग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहेतन्मे गोपायेति स त्वं नो नभसस्पत इत्याह
वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव तदाहेतन्मे गोपायेति देवं सङ्स्फानेत्याहासौ वा आदित्यो
देवः सङ्स्फान आदित्यमेव तदाहेतन्मे गोपायेति॥२७॥

कुसीदन्त्वन्न एनमोषेद्यदि पुर आदित्यमेव तदाहेतन्मे गोपायेति॥ [८]

एतं युवानं परि वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्वरत प्रियेण। मा नः शाप्त जनुषा सुभागा

रा॒य॒स्पोषेण॑ स॒मि॒षा म॑दे॒मा न॑मो॑ म॒हि॒म्न उ॒त च॑क्षु॒षे ते म॑रु॒ताम्पि॒त॒स्तद्द॑हं गृ॒णामि॑ । अ॒नु
म॒न्यस्व॑ सु॒य॒जा य॒जाम॑ जु॒ष्टं दे॒वाना॑मि॒दम॑स्तु ह॒व्यम् । दे॒वाना॑मे॒ष उ॑प॒नाह॑ आ॒सीद॑पां
ग॒र्भं ओष॑धीषु न्य॒क्तः । सोम॑स्य द्र॒प्सम॑वृणीत पू॒षा ॥२८॥

बृ॒हन्न॑द्रि॒रभ॒वत्तदे॑षाम् । पि॒ता व॒त्सना॑म्पि॒तर॑घ्नियाना॒मथो॑ पि॒ता म॑ह॒तां ग॑र्गराणाम् । व॒त्सो
ज॒रायु॑ प्रति॒धुक्पी॒यूषं॑ आ॒मिक्षा॑ मस्तु॒ घृत॑मस्य॒ रेतः॑ । त्वां गा॒वोऽवृ॑णत रा॒ज्याय॑ त्वा॒
ह॑वन्त म॒रुतः॑ स्व॒र्काः । वर्ष्म॑न्क्ष॒त्रस्य॑ क॒कुभि॑ शिश्रियाणस्ततो॑ न उ॒ग्रो वि भ॑जा वसू॒नि ।
व्य॑द्धेन वा ए॒ष प॒शुना॑ यजते॒ यस्यै॒तानि॑ न क्रि॒यन्त॑ ए॒ष ह॒ त्वै स॑मृद्धेन यजते॒
यस्यै॒तानि॑ क्रि॒यन्त॑ ॥२९॥

पू॒षा क्रि॒यन्त॑ ए॒षोऽष्टौ॑ च॥ _____ [१]

सू॒र्यो दे॒वो दि॒विष॑द्भ्यो॒ धा॒ता क्ष॒त्राय॑ वा॒युः प्र॒जाभ्यः॑ । बृ॒हस्प॑तिस्त्वा प्र॒जाप॑तये॒
ज्योति॑ष्मतीं जुहोतु । यस्या॑स्ते ह॒रितो॑ गर्भोऽथो॒ योनि॑र॒हिर॑ण्ययी॒ । अ॒ङ्गान्य॑हु॒ता यस्यै॑
तां दे॒वैः स॑म॒जीग॑मम् । आ व॑र्तन॒ वर्त॑य॒ नि नि॑वर्तन॒ वर्त॑येन्द्रं न॒र्दबु॑द । भू॒म्याश्च॑त॒स्रः
प्र॒दि॒श॒स्ताभि॑रा व॑र्तया पुनः । वि ते॑ भि॒नन्नि॑ त॒करीं॑ वि योनिं॒ वि ग॑वी॒न्यौ । वि॥३०॥

मा॒तरं॑ च पु॒त्रं च॒ वि गर्भं॑ च ज॒रायु॑ च । ब॒हि॒स्ते अ॑स्तु बा॒लि॒ति । उ॒रु॒द्र॒प्सो वि॒श्वरू॑प
इ॒न्दुः प॑व॒मानो॑ धी॒रं आ॑नञ्च॒ गर्भ॑म् । ए॒कप॑दी द्वि॒पदी॑ त्रि॒पदी॑ चतु॑ष्पदी॒ पञ्च॑पदी॒ षट्प॑दी
स॒प्तप॑द्यष्टा॒पदी॑ भुव॒नानु॑ प्रथ॒ताः स्वा॑हा । म॒ही द्यौः पृ॑थि॒वी च॑ न इ॒मं य॒ज्ञमि॑मिक्षताम् ।
पि॒पृतां॑ नो भ॒रीम॑भिः ॥३१॥

ग॒वी॒न्यौ वि॑ चतु॑श्च॒त्वारि॑श॒च्च॥ _____ [१०]

इ॒दं वा॑मा॒स्ये ह॒विः प्रि॒यमि॑न्द्राबृ॒हस्प॑ती । उ॒क्थ॑म्मद॒श्च श॑स्यते । अ॒यं वा॑ परिं
षि॒च्यते॑ सोम॑ इन्द्राबृ॒हस्प॑ती । चा॒रु॒र्मदा॑य पीत॒र्यै । अ॒स्मे इ॑न्द्राबृ॒हस्प॑ती र॒यिं ध॑त्त॒
श॒त॒ग्वि॒नम् । अ॒श्वाव॑न्त॒ सह॑स्नि॒गम् । बृ॒हस्प॑तिर्नः परिं पातु प॒श्चादु॑तोत्त॒रस्मा॑दध॒राद॑घा॒योः ।
इ॒न्द्रः पु॑रस्ता॒दुत म॑ध्य॒तो नः॑ स॒खा स॒खिभ्यो॑ वरि॒वः कृ॑णोतु । वि ते॑ वि॒ष्वग्वा॑त॒जूता॑सो
अ॒ग्ने भा॑मांसः ॥३२॥

शु॒चे शु॑चंयश्चरन्ति । तु॒वि॒म्र॒क्षासो॑ दि॒व्या न॑व॒ग्वा व॑ना वनन्ति धृ॒ष॒ता रु॒जन्तः॑ । त्वा॒मग्ने॑
मा॒नु॒षी॒रीड॑ते वि॒शो हो॒त्रावि॑दं वि॒विचि॑र॒ रत्न॑धात॒मम् । गु॒हा स॑न्त॒ सु॒भग॑ वि॒श्वदर्श॑तं

तुविष्मणसः सुयजं घृतश्रियम्। धाता दंदातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः। स नः पूर्णेन वावनत्। धाता प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वम्भुवनं जजान। धाता पुत्रं यजमानाय दाता॥३३॥

तस्मा उ हव्यं घृतवद्विधेम। धाता दंदातु नो रयिम्राची जीवातुमक्षिताम्। वयं देवस्य धीमहि सुमतिः सत्यराधसः। धाता दंदातु दाशुषे वसूनि प्रजाकामाय मीढुषे दुरोणे। तस्मै देवा अमृताः सं व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिः सजोषाः। अनु नोऽद्यानुमतिर्यजं देवेषु मन्यताम्। अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे मयः। अन्विदनुमते त्वम्॥३४॥

मन्यासै शं च नः कृधि। ऋत्वे दक्षाय नो हिनु प्र ण आयूषि तारिषः। अनु मन्यतामनुमन्यमाना प्रजावन्तः रयिमक्षीयमाणम्। तस्यै वयः हेडसि मापि भूम सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। यस्यामिदम्प्रदिशि यद्विरोचतेऽनुमतिं प्रति भूषन्त्यायवः। यस्या उपस्थं उर्वन्तरिक्षं सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु॥३५॥

राकामहं सुहवा सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्मना। सीव्यत्वपः सूच्याऽच्छिद्यमानया ददातु वीरः शतदायमुक्थ्यम्। यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि। ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषः सुभगे रराणा। सिनीवालि या सुपाणिः। कुहूमहं सुभगा विद्वानापसमस्मिन् यज्ञे सुहवा जोहवीमि। सा नो ददातु श्रवणम्पितृणां तस्यास्ते देवि हविषा विधेम। कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषश्चिकेतु। सं दाशुषे किरतु भूरि वामः रायस्पोषं चिकितुषे दधातु॥३६॥

भामासो दाता त्वमन्तरिक्षं सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु श्रवणं चतुर्विंशतिश्च॥[११]

वि वा एतस्या वायो इमे वै चित्तश्चाग्निर्भूतानां देवा वा अभ्यातानानृताषाड्राष्ट्रकामाय देविका वास्तौष्पते त्वमग्ने बृहदेकादश॥—[१२] वि वा एतस्येत्याह मृत्युर्गन्धर्वोऽव रुन्धे मध्यतस्त्वमग्ने बृहत्पद्वत्वारिंशत्॥46॥ वि वा एतस्य प्रियासः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वि वा एतस्य यज्ञ ऋध्यते यस्य हविरतिरिच्यते सूर्यो देवो दिविपच्य इत्याह
बृहस्पतिना चैवास्य प्रजापतिना च यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति रक्षांसि वा एतत्पशुः
संचन्ते यदेकदेवत्यं आलब्धो भूयान्भवति यस्यास्ते हरितो गर्भ इत्याह देवत्रैवेनां गमयति
रक्षंसांमपंहत्या आ वर्तन वर्तयेत्याह॥१॥

ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि तै भिनद्धि तकरीमित्याह यथायजुरेवैतदुरुद्रप्सो विश्वरूप
इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव इन्दुः प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं
गच्छति पृथिवीमतिरिक्तन्तद्यत्र शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो मही द्यौः पृथिवी च न इति॥२॥

आह द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चातिरिक्तं च शमयति नार्तिमाच्छेति यजमानो
भस्मनाभि समूहति स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरैवैनं दधाति यदवद्येदति
तद्रैचयेद्यन्नावद्येत्पशोरालब्धस्य नावं द्येत् पुरस्तान्नाभ्या अन्यदवद्येदुपरिष्ठादन्यत्पुरस्ताद्वै
नाभ्यै॥३॥

प्राण उपरिष्ठादपानो यावानेव पशुस्तस्यावं द्यति विष्णवे शिपिविष्टाय जुहोति
यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते यः पशोर्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त एवातिरिक्तं
दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या अष्टाप्रूडिरण्यं दक्षिणाऽष्टापदी ह्येषात्मा नवमः पशोरास्यां
अन्तरकोश उष्णीषेणाविष्टितम्भवत्येवमिव हि पशुरुल्बमिव चर्मव मांसमिवास्थीव यावानेव
पशुस्तमास्वावं रुद्धे यस्यैषा यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियत इष्ट्वा वसीयान्भवति॥४॥

वर्तयेत्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवैकविंशतिश्च॥ [१]

आ वायो भूष शुचिपा उप नः सहस्रं ते नियुतो विश्ववार। उपो ते अन्धो
मद्यमयामि यस्य देव दधिषे पूर्वपेयम्। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधे त्वा किक्किटा
ते मनः प्रजापतये स्वाहा किक्किटा ते प्राणं वायवे स्वाहा किक्किटा ते चक्षुः सूर्याय
स्वाहा किक्किटा ते श्रोत्रं द्यावापृथिवीभ्यां स्वाहा किक्किटा ते वाचः सरस्वत्यै
स्वाहा॥५॥

त्वं तुरीयां वशिनीं वशासिं सकृद्यत्वा मनसा गर्भं आशयत्। वशा त्वं वशिनीं गच्छ
देवान्सत्याः संन्तु यजमानस्य कामाः। अजासिं रयिष्ठा पृथिव्यां सीदोर्ध्वान्तरिक्षमुप
तिष्ठस्व दिवि तै बृहद्वाः। तन्तुं तन्वत्रजसो भानुमन्विहि ज्योतिष्मतः पथो रक्ष धिया
कृतान्। अनुल्बणं वयत् जोगुवामपो मनुर्भव जनया दैव्यं जनम्। मनसो हविरसि
प्रजापतेर्वर्णो गात्राणां ते गात्रभाजो भूयास्म॥६॥

सरस्वत्यै स्वाहा मनुष्योदश च॥ [२]

इमे वै सहास्तान्ते वायुर्व्यवात्ते गर्भमदधातान्तं सोमः प्राजनयदग्निरग्रसत् स एतं
प्रजापतिराग्नेयमृष्टाकपालमपश्यत्तं निरवपत्तेनैवेनामग्नेरधि निरक्रीणात्तस्मादप्यन्यदेवत्यामालभमान
आग्नेयमृष्टाकपालम्पुरस्तात्रिर्वपेदग्नेरेवेनामधि निष्क्रीया लभते यत्॥७॥

वायुर्व्यवात्तस्माद्वायव्यां यदिमे गर्भमदधातां तस्माद्वावापृथिव्यां यत्सोमः
प्राजनयदग्निरग्रसत् तस्मादग्नीषोमीया यदनयोर्वियत्योर्वागवदत्तस्मात्सारस्वती
यत्प्रजापतिरग्नेरधि निरक्रीणात्तस्मात्प्राजापत्या सा वा एषा संवदेवत्या यदजा वशा
वायव्यामा लभेत भूतिकामो वायुर्वै क्षेपिष्ठा देवता वायुमेव स्वेन॥८॥

भागधेयेनोप धावति स एवैनम्भूतिं गमयति द्यावापृथिव्यामा लभेत कृषमांणः
प्रतिष्ठाकामो दिव एवास्मै पर्जन्यो वर्षति व्यस्यामोपधयो रोहन्ति समर्धुकमस्य
सस्यम्भवत्यग्नीषोमीयामा लभेत यः कामयेतान्नवानन्नादः स्यामित्यग्निनेवान्नमव रुद्धे
सोमैनान्नाद्यमन्नवानेवान्नादो भवति सारस्वतीमा लभेत यः॥९॥

ईश्वरो वाचो वर्दितोः सन्वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप
धावति सैवास्मिन्वाचं दधाति प्राजापत्यामा लभेत यः कामयेतानभिजितमभि
जंयेयमिति प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभिरेवानभिजितमभि जयति वायव्योपाकरोति
वायोरेवेनामवरुद्ध्या लभेत आकूत्यै त्वा कामाय त्वा॥१०॥

इत्याह यथायजुरेवैतत्किंकिटाकारं जुहोति किंकिटाकारेण वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते
प्रारण्याः पतन्ति यत्किंकिटाकारं जुहोति ग्राम्याणां पशूनां धृत्यै पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति
जीवन्तीमेवेनां सुवर्णं लोकङ्गमयति त्वं तुरीयां वशिनीं वशासीत्याह देवत्रैवेनां गमयति
सत्याः संन्तु यजमानस्य कामा इत्याहैष वै कामः॥११॥

यजमानस्य यदनात् उदचं गच्छति तस्मादेवमाहाजासि रयिष्ठेत्याहुष्वेवैनं लोकेषु प्रतिं षापयति दिवि ते बृहद्वा इत्याह सुवर्ग एवास्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुं तन्वत्रजसो भानुमन्विहीत्याहुमानेवास्मै लोकां ज्योतिष्मतः करोत्यनुल्बणं वयतु जोगुवामपु इति॥१२॥

आहु यदेव यज्ञ उल्बणं क्रियते तस्यैवेषा शान्तिर्मुनुर्भव जनया दैव्यं जनमित्याह मानव्या वै प्रजास्ता एवाद्याः कुरुते मनसो हविरसीत्याह स्वगाकृत्यै गात्राणां ते गात्रभाजौ भूयास्मेत्याहशिषमेवैतामा शास्ते तस्यै वा एतस्या एकमेवादवयजनं यदालंब्यायामभ्रः॥१३॥

भवति यदालंब्यायामभ्रः स्यादप्सु वा प्रवेशयेत्सर्वा वा प्राश्रीयाद्यदप्सु प्रवेशयेद्यज्ञवेशसं कुर्यात्सर्वमेव प्राश्रीयादिन्द्रियमेवात्मन्धत्ते सा वा एषा त्रयाणामेवावरुद्धा संवत्सरसदः सहस्रयाजिनो गृहमेधिनस्त एवैतया यजेरन्तेषामेवैषाप्ता॥१४॥

यथ्वेन सारस्वतीमा लभेत् यः कामाय त्वा कामोऽपु इत्यभ्रो द्विचत्वारिंशच्च॥—[३]

चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्च विज्ञातं च विज्ञानं च मनश्च शक्तीश्च दर्शश्च पूर्णमांसश्च बृहच्च रथन्तरं च प्रजापतिर्जयानिन्द्राय वृष्णे प्रायच्छदुग्रः पृतनाज्येषु तस्मै विशः समनमन्त सर्वाः स उग्रः स हि हव्यो बभूव देवासुराः संयत्ता आसन्त्स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा एताञ्जयान्प्रायच्छुत्तानजुहोत्ततो वै देवा असुरानजयन् यदजयन्तञ्जयानां जयत्वꣳ स्पर्धमानेनेते हौतव्या जयत्येव तां पृतनाम्॥१५॥

उप पञ्चविंशतिश्च॥—[४]

अग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां यमः पृथिव्या वायुरन्तरिक्षस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा नक्षत्राणाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाꣳ समुद्रः स्रोत्यानामन्नꣳ साग्राज्यानामधिपति तन्मावतु सोम ओषधीनाꣳ सविता प्रसवानाꣳ रुद्रः पशूनां त्वष्टा रूपाणां विष्णुः पर्वतानाम्मरुतो गणानामधिपतयस्ते मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्ततामहा इह मावत। अस्मिन्ब्रह्मन्त्रस्मिन्क्षत्रेऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधायांस्मिन्कर्मन्त्रस्यां देवहूत्याम्॥१६॥

अवरे सप्तदश च॥—[५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा अकुर्वत ते देवा एतानभ्यातानानपश्यन्तानभ्यातन्वत

यद्देवानां कर्मासीदार्ध्यत तद्यदसुराणां न तदार्ध्यत येन कर्मणेश्चेत्तत्र होतव्या ऋग्यजुर्वेदे तेन कर्मणा यद्विश्वे देवाः समभरन्तस्मादभ्याताना वैश्वदेवा यत्प्रजापतिर्जयाग्रायच्छत्तस्माञ्जयाः प्राजापत्याः॥१७॥

यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत् तद्राष्ट्रभृताः राष्ट्रभृत्वन्ते देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत् जयैरजयत्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत् यद्देवा अभ्यातानैरसुरानभ्यातन्वत् तदभ्यातानानामभ्यातानत्वं यज्जयैरजयन्तञ्जयानां जयत्वं यद्राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमाददत् तद्राष्ट्रभृताः राष्ट्रभृत्वन्ततो देवा अभवन्परासुरा यो भ्रातृव्यवान्स्यात्स एताञ्जुह्यादभ्यातानैरेव भ्रातृव्यानभ्यातनुते जयैर्जयति राष्ट्रभृद्धी राष्ट्रमा दत्ते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवति॥१८॥

प्राजापत्याः सोऽष्टादश च॥ [६]

ऋताषाडृतधामाग्निर्गन्धर्वस्तस्यौषधयोऽप्सरस ऊर्जो नाम स इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा संहितो विश्वसामा सूर्यो गन्धर्वस्तस्य मरीचयोऽप्सरस आयुवः सुषुम्नः सूर्यरश्मिश्चन्द्रमा गन्धर्वस्तस्य नक्षत्राण्यप्सरसो बेकुरयो भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः स्तवाः प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनः॥१९॥

गन्धर्वस्तस्यर्खामान्यप्सरसो वह्नय इषिरो विश्वव्यं चा वातो गन्धर्वस्तस्यापोऽप्सरसो मुदा भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च। स नो रास्वाज्यानिः रायस्पोषः सुवीर्यः संवत्सरीणाः स्वस्तिम्। परमेष्ठप्रधिपतिर्मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो भुवः सुक्षितिः सुभूतिर्भद्रकृत्सुर्वान्पर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो रुचो दूरेहैतिरमृडयः॥२०॥

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याधयोऽप्सरसः शोचयन्तीनाम स इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु ता इदं ब्रह्म क्षत्रम्पातु तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहा स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि गृहा इह च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै क्षत्राय महि शर्म यच्छ॥२१॥

मनोऽमृडयष्पद्वत्वारिः शच्च॥ [७]

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवासमै राष्ट्रमव रुद्धे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं प्रजा राष्ट्रम्पशवो राष्ट्रं यच्छ्रेष्ठो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव

रुद्धे वसिष्ठः समानानां भवति ग्रामकामाय होतव्यां राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रं संजाता राष्ट्रैवास्मै राष्ट्रं संजातानव रुद्धे ग्रामी॥२२॥

एव भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवं एवास्मै सजातानव रुद्धे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते रथमुख ओजस्कामस्य होतव्यां ओजो वै राष्ट्रभृत ओजो रथ ओजसैवास्मा ओजोऽव रुद्ध ओजस्यैव भवति यो राष्ट्रादपभूतः स्यात्तस्मै होतव्यां यावन्तोऽस्य रथाः स्युस्तान्ब्रूयाद्युद्धमिति राष्ट्रमेवास्मै युनक्ति॥२३॥

आहुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पन्ते स्वरथस्य दक्षिणं चक्रम्रवृह्य नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते सङ्ग्रामे संयन्ते होतव्यां राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते ये संग्रामं संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुह्वति स एव भवति जयति तं संग्रामं मान्धुक इध्मः॥२४॥

भवत्यङ्गारा एव प्रतिवेष्टमाना अमित्राणामस्य सेनां प्रति वेष्टयन्ति य उन्माद्येत्तस्मै होतव्यां गन्धर्वाप्सरसो वा एतमुन्मादयन्ति य उन्माद्येत्येते खलु वै गन्धर्वाप्सरसो यद्राष्ट्रभृतस्तस्मै स्वाहा ताभ्यः स्वाहेति जुहोति तेनैवैनञ्छमयति नैयग्रोध औदुम्बर आश्वत्थः प्लाक्ष इतीध्मो भवत्येते वै गन्धर्वाप्सरसां गृहाः स्व एवैनान्॥२५॥

आयतने शमयत्यभिचरता प्रतिलोमं होतव्याः प्राणानेवास्य प्रतीचः प्रति यौति तं ततो येन केन च स्तृणुते स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वैतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतं निर्ऋतिगृहीत एवेनं निर्ऋत्या ग्राहयति यद्वाचः क्रूरन्तेन वपङ्करोति वाच एवेनं क्रूरेण प्र वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छति यस्य कामयैतान्नाद्यम्॥२६॥

आ ददीयेति तस्य सभायामुत्तानो निपद्य भुवनस्य पत इति तृणानि सं गृह्णीयात्प्रजापतिर्वै भुवनस्य पतिः प्रजापतिर्नैवास्यान्नाद्यमा दत्त इदमहमप्यामुष्यायणस्यान्नाद्यं हरामीत्याहान्नाद्यमेवास्य हरति षड्विहरति षड्वा ऋतवः प्रजापतिर्नैवास्यान्नाद्यमादायर्तवोऽस्मा अनु प्र यच्छन्ति॥२७॥

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तं स्थलैऽवसाय्यं ब्रह्मोदनं चतुःशरावम्पक्त्वा तस्मै होतव्यां वर्षं वै राष्ट्रभृतो वर्षं स्थलं वर्षणैवेनं वर्षं समानानां गमयति चतुःशरावो भवति दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति क्षीरे भवति रुचमेवासिन्दधात्युद्धरति श्रुतत्वाय सर्पिष्वान्भवति

मेध्यत्वाय चत्वारं आर्षेयाः प्राश्नन्ति दिशामेव ज्योतिषि जुहोति॥२८॥

ग्रामी युनक्तीध्मः स्व एवैनानन्नाद्यं यच्छन्त्येकान्नपञ्चाशच्च॥ [८]

देविका निर्वपेत्प्रजाकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै प्रजाश्छन्दांभिरेवास्मै प्रजाः प्र जनयति प्रथमं धातारं करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वा वाचं दधात्येता एव निर्वपेत्पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि॥२९॥

इव खलु वै पशवश्छन्दांभिरेवास्मै पशून्प्र जनयति प्रथमं धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते राते राका प्र सिनीवाली जनयति पशून्नेव प्रजातासुकुह्वा प्रतिं ष्ठापयत्येता एव निर्वपेद्गामकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै ग्रामश्छन्दांभिरेवास्मै ग्रामम्॥३०॥

अव रुद्धे मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवेनं ग्रामस्य दधात्येता एव निर्वपेज्योगामयावी छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतमभि मन्यन्ते यस्य ज्योगामयति छन्दांभिरेवैनमगदं करोति मध्यतो धातारं करोति मध्यतो वा एतस्याक्लृप्तं यस्य ज्योगामयति मध्यत एवास्य तेन कल्पयत्येता एव निः॥३१॥

वपेद्यं यज्ञो नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यं यज्ञो नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि दधात्युपैनं यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेदीजानश्छन्दांसि वै देविका यातयामानीव खलु वा एतस्य छन्दांसि य ईजान उत्तमं धातारं करोति॥३२॥

उपरिष्ठादेवास्मै छन्दांस्ययातयामान्यव रुद्ध उपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेद्यम्मेधा नोपनमेच्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यम्मेधा नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि दधात्युपैनम्मेधा नमत्येता एव निर्वपेत्॥३३॥

रुक्कामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु वै रुक्छन्दांभिरेवास्मिन्नुचं दधाति क्षीरे भवन्ति रुचमेवास्मिन्दधति मध्यतो धातारं करोति मध्यत एवेनं रुचो दधाति गायत्री

वा अनुमतिस्त्रिष्टुग्राका जगती सिनीवात्यनुष्टुप्कुहूर्धाता वषट्कारः पूर्वपक्षो राकापरपक्षः कुहूरमावास्या सिनीवाली पौर्णमास्यनुमतिश्चन्द्रमा धाताऽष्टौ॥३४॥

वसवोऽष्टाक्षरा गायत्र्येकादश रुद्रा एकादशाक्षरा त्रिष्टुब्बादशादित्या द्वादशाक्षरा जगती प्रजापतिरनुष्टुब्धाता वषट्कार एतद्वे देविकाः सर्वाणि च छन्दांसि सर्वाश्च देवता वषट्कारस्ता यथ्सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनम्प्रदहो द्वे प्रथमे निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथो एवोत्तरे निर्वपेत्तथैनं न प्र दहन्त्यथो यस्मै कामाय निरुप्यन्ते तमेवाभिरुपाप्नोति॥३५॥

पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि ग्रामङ्कल्पयत्येता एव निरुत्तमन्धातारं करोति मेधा नमत्येता एव निर्वपेदष्टौ दहन्ति नवं च॥१॥ देविकाः प्रजाकामो मिथुनी पशुकामः॥९॥

वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अंनमीवो भवा नः। यत्वेमहे प्रति तन्नो जुपस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। वास्तोष्पते शम्भया स२सदा ते सक्षीमहि रण्वया गातुमत्या। आवः क्षेम उत योगे वरं नो यूयम्पात स्वस्तिभिः सदा नः। यत्स्यायम्प्रातरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उप धत्ते॥३६॥

यजमानोऽहोरात्राणि वा एतस्येष्टका य आहिताग्निर्यत्स्यायम्प्रातर्जुहोत्यहोरात्राण्येवास्वेष्टकाः कृत्वोप धत्ते दशं समानत्रं जुहोति दशाक्षरा विराड्विराजमेवास्वेष्टकां कृत्वोप धत्तेऽथो विराज्येव यज्ञमाप्नोति चित्यंश्चित्योऽस्य भवति तस्माद्यत्र दशोषित्वा प्रयाति तद्यज्ञवास्त्ववास्त्वेव तद्यत्ततोऽर्वाचीनम्॥३७॥

रुद्रः खलु वै वास्तोष्पतिर्यदहुत्वा वास्तोष्पतीयम्प्रयायाद्रुद्र एनम्भूत्वाग्निरनूत्थाय हन्याद्वास्तोष्पतीयं जुहोति भागधेयैर्नैवेन२ शमयति नार्तिमाच्छति यजमानो यद्युक्ते जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यद्युक्ते जुहुयाद्यथा क्षेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य वास्तोष्पतीयः स्यात्॥३८॥

दक्षिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पतीयं जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवेन२ शमयति यदेकया जुहुयाद्विहोमं कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति सदेवत्वाय यद्धुत आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदवक्षाणान्यसम्प्रक्षाप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वादहनं वा तादृगेव तदयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः समारोहयति॥३९॥

एष वा अग्नेर्योनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो खल्वाहुयद्रण्योः

सुमारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदित्पुनराधेयः स्यादिति या तै अग्ने यज्ञियां तनूस्तयेह्यारोहेत्यात्मन्समारोहयते यजमानो वा अग्रेयोनिः स्वायामिवैनं योन्याः समारोहयते॥४०॥

धृतेऽर्वाचीनः स्यात्समारोहयति पञ्चचत्वारिंशच्च॥ [१०]

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषैः क्विर्गृहपतिर्युवाँ॥ हव्यवाङ्गिरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको अस्मे। सुगारहपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्रियुख्समिमिमीहि श्रवांसि। त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणाम्महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां स्वधितिर्वनानां सोमः॥४१॥

पवित्रमत्येति रेभन्। आ विश्वदेवः सत्पतिः सूक्तैरद्या वृणीमहे। सत्यसंव सवितारम्॥ आ सत्येन रजसा वर्तमानो निवेशयन्मृतममृत्यं च। हिरण्ययेन सविता रथेना देवो याति भुवना विपश्यन्। यथा नो अदितिः कर्त्तृष्वे नृभ्यो यथा गवैः यथा तोकाय रुद्रियम्। मा नस्तोके तनये मा न आयुषि मा नो गोषु मा॥४२॥

नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो वधीरहृविष्मन्तो नमसा विधेम ते। उदप्रुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियंस्येव घोषाः। गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिर्मभ्यर्का अनावन्। हः सैरिव सखिभिर्वावदद्विरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन्। बृहस्पतिरभि कनिक्रदद्वा उत प्रास्तौदुच्च विद्वा अंगायत्। एन्द्र सानसि रयिम्॥४३॥

सजित्वानः सदासहम्। वर्षिष्ठमृतये भर। प्र संसाहिषे पुरुहूत शत्रूञ्ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरंस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। त्वः सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः। इन्द्र ज्येष्ठाय सुक्रतो। भुवस्त्वमिन्द्र ब्रह्मणा महान्भुवो विश्वेषु सर्वनेषु यज्ञियः। भुवो नृश्च्यौबो विश्वस्मिन्ने ज्येष्ठश्च मन्त्रः॥४४॥

विश्वचरुषणे। मित्रस्य चरुषणीधृतः श्रवो देवस्य सानसिम्। सत्यं चित्रश्रवस्तमम्। मित्रो जनान् यातयति प्रजानन्मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाभि चष्टे सत्याय हव्यं घृतवद्विधेम। प्र स मित्र मर्तो अस्तु प्रयस्वान् यस्तं आदित्य शिक्षति व्रतेन। न हन्यते न जीयते त्वोतो नैनम्हो अश्रोत्यन्तितो न दूरात्। यत्॥४५॥

चिद्धि ते विशो यथा प्र देव वरुण व्रतम्। मिनीमसि द्यविद्यवि। यत्किं चेद वरुण दैव्ये जनैः अभिद्रोहमनुष्याश्चरामसि। अर्चिन्ती यत्तव धर्मा युयोपिम मा नस्तस्मादेनसो

देव रीरिषः। कित्वासो यद्रिरिपुर्न दीवि यद्वा घा सत्यमुत यत्र विद्म। सर्वा ता वि
प्यं शिथिरेवं देवाथा ते स्याम वरुण प्रियासः॥४६॥

सोमो गोषु मा रयिं मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त च॥ [११]

पूर्णर्षयोऽग्निना ये देवाः सूर्यो मा सन्त्वा नह्यामि वषट्कारः स खदिर उपयामगृहीतोऽसि
यां वै त्वे क्रतुम्प्र देवमेकादशः॥[१२] पूर्णा सहजान्तवाग्ने प्राणैरेव षट्त्रिंशत्॥36॥ पूर्णा
सन्ति देवाः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तादुन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाया। तस्यां देवा अधि संवसन्त
उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्। यत्ते देवा अदधुर्भागधेयममावास्ये संवसन्तो महित्वा। सा
नो यज्ञमिपृहि विश्वारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम्। निवेशनी संगमनी वसूनां
विश्वा रूपाणि वसून्यावेशयन्ती। सहस्रपोषः सुभगा रराणा सा न आ गन्वर्चसा॥१॥

संविदाना। अग्नीषोमौ प्रथमौ वीर्येण वसून्नुद्रानादित्यानिह जिन्वतम्। माध्यः
हि पौर्णमासं जुषेथां ब्रह्मणा वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्यः सहवीराः रयिं नि
यच्छतम्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनादधत ते दर्शपूर्णमासौ प्रैप्सन्तेषामङ्गिरसां निरुतः
हविरासीदथादित्या एतौ होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ॥२॥

पूर्व आलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहुयात्साक्षादेव
दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वे दर्शपूर्णमासावालभेत य
एनयोरनुलोमं च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदनुलोमम्पौर्णमास्ये प्रतीचीनं
तत्प्रतिलोमं यत्पौर्णमासीम्पूर्वामालभेत प्रतिलोममैनावा लभेतामुमपक्षीयमाणमन्वपं॥३॥

क्षीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहुयादमावास्या वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा
लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा प्यायत आग्नावैष्णवमेकादशकपालम्पुरस्तान्निर्वपेत्सरस्वत्यै
चरुः सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवर्द्धिम्पुरस्ताद्धते

यद्वैष्णवो भवति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै सरस्वती पूर्णमासः सरस्वान्तावेव साक्षादा रभत ऋध्नोत्याभ्यान्द्वादशकपालः सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजातै मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्धौ॥४॥

वर्चसा वै ते दर्शपूर्णमासावपं तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च॥ [१]

ऋषयो वा इन्द्रमृत्यक्षं नापश्यन्तं वसिष्ठः प्रत्यक्षमपश्यत्सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति तस्मा एतान्स्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते रश्मिरसि क्षयाय त्वा क्षयं जिन्वेति॥५॥

आह देवा वै क्षयो देवेभ्य एव यज्ञम्राह प्रेतिरसि धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य एव यज्ञम्राहान्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहेभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञम्राहं विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह वृष्टिमेवाव॥६॥

रुद्धे प्रवास्यनुवासीत्याह मिथुनत्वायोशिगंसि वसुभ्यस्त्वा वसूञ्जिन्वेत्याहाष्टौ वसवं एकादश रुद्रा द्वादशादित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य एव यज्ञम्राहौजोऽसि पितृभ्यस्त्वा पितृञ्जिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सं तनोति तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्व॥७॥

इत्याह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति पृतनाषाडंसि पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्वेत्याह प्रजा एव पशूननु सं तनोति रेवदस्योपंधीभ्यस्त्वौपंधीर्जिन्वेत्याहौपंधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयत्यभिजिदंसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्रं जिन्वेत्याहभिजित्या अधिपतिरसि प्राणाय त्वा प्राणम्॥८॥

जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान्दधाति त्रिवृदंसि प्रवृदसीत्याह मिथुनत्वाय सरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याह प्रजातै वसुकोऽसि वेपथिरसि वस्यष्टिरसीत्याह प्रतिष्ठित्यै॥९॥

जिन्वेत्यव प्रजा जिन्व प्राणत्रिंशच्च॥ [२]

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा त्रिवृता स्तोमैर्न रथन्तरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण पूर्वजान्भ्रातृव्यानधरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्येनानुदेऽस्मिन्क्षयेऽस्मिन्भूमिलोके योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो विष्णोः क्रमेणात्येनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि

त्रैष्टुभेन॒ छन्द॑सा पञ्चद॑शेन॒ स्तोमे॑न बृ॒हता॑ सा॒म्रा वष॑ट्कारेण॒ वज्रे॑ण॥१०॥

स॒ह॒जान् वि॒श्वेभिर्दे॒वेभिः॑ पृ॒तना॑ जयामि जा॒गते॑न॒ छन्द॑सा सप्तद॑शेन॒ स्तोमे॑न वामदे॒व्येन॒ सा॒म्रा वष॑ट्कारेण॒ वज्रे॑णापर॒जानिन्द्रे॑ण स॒युजो॑ व॒यः सांस॑ह्याम॒ पृत॑न्यतः। घ्नन्तो॑ वृ॒त्राण्य॑प्रति। यत्तै॑ अ॒ग्ने तेज॑स्तेनाहं तेज॑स्वी भू॒यासं॑ यत्तै॑ अ॒ग्ने वच॑स्तेनाहं वच॑स्वी भू॒यासं॑ यत्तै॑ अ॒ग्ने हर॑स्तेनाह॒ वः हर॑स्वी भू॒यासम्॥११॥

बृ॒हता॑ सा॒म्रा वष॑ट्कारेण॒ वज्रे॑ण षट्त्वारि॑शच्च॥ [३]

ये दे॒वा य॑ज्ञ॒ह्नो य॑ज्ञ॒मुषः॑ पृथि॒व्याम॑ध्यास॑ते। अ॒ग्निर्मा॑ तेभ्यो॑ रक्षतु गच्छे॑म सु॒कृतो॑ व॒यम्। आग॑न्म मि॒त्रावरु॑णा वरे॒ण्या रा॒त्रीणा॑म्भा॒गो यु॒वयो॑र्यो अ॒स्ति। नाकं॑ गृ॒ह्णा॒नाः सु॒कृतस्य॑ लो॒के तृती॑ये पृ॒ष्ठे अधि॑ रोच॒ने दि॒वः। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒ह्नो य॑ज्ञ॒मुषोऽन्तरि॑क्षेऽध्या॑स॑ते। वा॒युर्मा॑ तेभ्यो॑ रक्षतु गच्छे॑म सु॒कृतो॑ व॒यम्। यास्ते॑ रा॒त्रीः स॒वितः॥१२॥

दे॒व्यानी॑रन्त॒रा द्या॒वापृथि॑वी वि॒यन्ति॑। गृ॒हैश्च॑ सर्वैः प्र॒जया॑ न्व॒ग्ने सु॒वो रु॒हाणा॑स्तरता॒ रजा॑सि। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒ह्नो य॑ज्ञ॒मुषो॑ दि॒व्यध्या॑स॑ते। सूर्यो॑ मा॒ तेभ्यो॑ रक्षतु गच्छे॑म सु॒कृतो॑ व॒यम्। येनेन्द्रा॑य स॒मभ॑रः प॒यास्यु॑त्तमे॒न ह॒विषा॑ जा॒तवे॑दः। तेना॑ग्ने त्वमु॒त वर्ध॑येम॒ संजा॑ताना॒ऽश्वेभ्य॑ आ धे॒ह्येन॑म्। य॑ज्ञ॒ह्नो वै दे॒वा य॑ज्ञ॒मुषः॥१३॥

सन्ति॑ त ए॒षु लो॒केष्वा॑स॒त आ॒ददा॑ना विम॒श्राना॑ यो ददा॑ति यो यज॑ते तस्य॑। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒ह्नः पृथि॒व्याम॑ध्यास॑ते ये अ॒न्तरि॑क्षे ये दि॒वीत्या॑हे॒माने॒व लो॒कास्ती॒र्त्वा स॒गृहः॑ स॒प॑शुः सु॒वर्गं लो॒कमे॒त्यप॑ वै सोमे॑ने॒जाना॑द्दे॒वता॑श्च य॑ज्ञश्च॒ क्राम॑न्त्या॒ग्नेयं पञ्च॑कपालमु॒दवसा॑नीयं निर्व॑पेद॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॥१४॥

पा॒ङ्क्तो य॑ज्ञो दे॒वता॑श्चै॒व य॑ज्ञं चा॒वं रु॒द्धे गा॒यत्रो॑ वा अ॒ग्निर्गा॑य॒त्रछन्दा॑स्तं छन्द॑सा व्य॑र्धयति॒ यत्पञ्च॑कपालं क॒रोत्य॑ष्टाक॒पालः का॒र्योऽष्टा॑क्षरा॒ गाय॑त्री गा॒यत्रो॑ऽग्निर्गा॑य॒त्रछन्दाः॑ स्वेनै॒वेन॑ छन्द॑सा स॒मर्ध॑यति प॒ङ्क्तौ या॒ज्यानु॒वाक्ये॑ भवतः पा॒ङ्क्तो य॑ज्ञस्तेनै॒व य॑ज्ञान्नैति॥१५॥

स॒वित॑दे॒वा य॑ज्ञ॒मुषः॑ सर्वा॑ दे॒वता॑श्चि॒त्वारि॑शच्च॥ [४]

सूर्यो॑ मा॒ दे॒वो दे॒वेभ्यः॑ पातु वा॒युरन्तरि॑क्षाद्यज॑मानोऽ॒ग्निर्मा॑ पातु चक्षु॑षः। सक्ष॑ शू॒ष स॒वित॑र्वि॒श्वच॑र्षण ए॒तेभिः॑ सोम॒ नाम॑भिर्विधेम ते तेभिः॑ सोम॒ नाम॑भिर्विधेम ते।

अहम्परस्ताद्दहमवस्ताद्दहं ज्योतिषा वि तमो ववार। यदन्तरिक्षं तद् मे पितामूदहः
सूर्यमुभयतो ददर्शाहम्भूयासमुत्तमः समानानाम्॥१६॥

आ समुद्रादाऽन्तरिक्षात्प्रजापतिरुदधिं च्यावयातीन्द्रः प्र स्रौतु मरुतो वर्षयन्तून्मभ्य
पृथिवीम्भिन्द्दीदं दिव्यं नभः। उद्रो दिव्यस्य नो देहीशानो वि सृजा दतिम। पशवो वा
एते यदादित्य एष रुद्रो यदग्निरोषधीः प्रास्याग्नावादित्यं जुहोति रुद्रादेव पशून्तर्दधात्यथो
ओषधीष्वेव पशून्॥१७॥

प्रतिं ष्ठापयति कविर्यज्ञस्य वि तनोति पन्थां नाकस्य पृष्ठे अधि रोचने दिवः।
येन हव्यं वहसि यासि दूत इतः प्रचेता अमुतः सनीयान्। यास्ते विश्वाः समिधः
सन्त्यग्ने याः पृथिव्याम्बर्हिषि सूर्ये याः। तास्ते गच्छन्त्वाहुतिं घृतस्य देवायते यजमानाय
शर्म। आशासानः सुवीर्यः रायस्पोषः स्वश्चियम्। बृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्यं
यजमानाय तिष्ठ॥१८॥

समानानामोषधीष्वेव पशून्मह्यं यजमानायैकञ्च॥ [५]

सं त्वां नह्यामि पर्यसा घृतेन सं त्वां नह्याम्यप ओषधीभिः। सं त्वां नह्यामि
प्रजयाहमद्य सा दीक्षिता संनवो वाजमस्मे। प्रेतु ब्रह्मणस्पती वेदिं वर्णेन सीदतु।
अथाहमनुकामिनी स्वे लोके विशा इह। सुप्रजसंस्त्वा वयः सुपत्नीरुपं सेदिम। अग्ने
सपत्नदम्भनमदब्धासो अदाभ्यम्। इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशम्॥१९॥

यमबध्नीत सविता सुकेतः। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं मे सह पत्यां
करोमि। प्रेह्यदेह्यतस्य वामीरन्वग्निस्तेऽग्रं नयत्वदिर्तिर्मध्यं ददताः रुद्रावसृष्टासि युवा
नाम् मा मा हिःसीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः पन्नेजनीर्गृह्णामि
यज्ञाय वः पन्नेजनीः सादयामि विश्वस्य ते विश्वावतो वृष्णिंयावतः॥२०॥

तवाग्ने वामीरनुं सदृशि विश्वा रेताःसि धिषीयागं देवान् यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो
यज्ञमंशेषन्नस्मिन्सुन्वति यजमान आशिषः स्वाहाकृताः समुद्रेष्टा गन्धर्वमा तिष्ठताऽनु।
वातस्य पत्मान्निड ईडिताः॥२१॥

पाशं वृष्णिंयावतस्त्रिंशच्च॥ [६]

वृषद्वारो वै गांयत्रियै शिरोऽच्छिन्नत्तस्यै रसः परापतत्स पृथिवीम्प्राविशत्स खदिरों-

ऽभवद्यस्य खादिरः सुवो भवति छन्दसामेव रसेनाव द्यति सरसा अस्याहुतयो भवन्ति तृतीयस्यामितो दिवि सोमं आसीत्तं गायत्र्याहर्त्तस्य पर्णमच्छिद्यत् तत्पर्णोऽभवत्तत्पर्णस्य पर्णत्वं यस्य पर्णमयी जुहुः॥२२॥

भवति सौम्या अस्याहुतयो भवन्ति जुषन्तः॥स्य देवा आहुतीर्देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त तत्पर्ण उपांशृणोश्सुश्रवा वै नाम यस्य पर्णमयी जुहुर्भवति न पापः श्लोकः शृणोति ब्रह्म वै पर्णो विष्मरुतोऽन्नं विष्मरुतोऽश्वत्थो यस्य पर्णमयी जुहुर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्ब्रह्मणैवान्नमव रुन्देऽथो ब्रह्म॥२३॥

एव विश्वध्यूहति राष्ट्रं वै पर्णो विडंश्वत्थो यत्पर्णमयी जुहुर्भवत्याश्वत्थ्युपभृद्वाष्ट्रमेव विश्वध्यूहति प्रजापतिर्वा अंजुहोत्सा यत्राहुतिः प्रत्यतिष्ठत्तो विकङ्कत् उदतिष्ठत्तः प्रजा अंमृजत् यस्य वैकङ्कती ध्रुवा भवति प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत एतद्वै सुचाः रूपं यस्यैवःरूपाः सुचो भवन्ति सर्वाण्येवैनः रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मजायते॥२४॥

जुहुरथो ब्रह्म सुचाः सप्तदश च॥ [७]

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामि दक्षाय दक्षवृधे रातं देवेभ्योऽग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वापैन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो जह्यप यो नोऽरातीयति तं जंहि प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय त्वा सुते त्वासते त्वाञ्चस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो यतः प्रजा अक्खिद्वा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदान्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२५॥

ओषधीभ्यश्चतुर्दश च॥ [८]

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ वृश्चेते प्राजापत्यं दधिग्रहं गृहीयात्प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभ्य एव नि हुंवाते ज्येष्ठो वा एष ग्रहाणां यस्यैष गृह्यते ज्येष्ठमेव गच्छति सर्वासां वा एतद्देवतानां रूपं यदेष ग्रहो यस्यैष गृह्यते सर्वाण्येवैनः रूपाणि पशूनामुप तिष्ठन्त उपयामगृहीतः॥२६॥

असि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं गृह्णामीत्याहु ज्योतिरेवैनः समानानां

करोत्यग्निजिह्वेभ्यस्त्वर्तायुभ्य इत्याहेतावतीर्वै देवतास्ताभ्य एवैन॑ सर्वाभ्यो गृह्णात्यपेन्द्र
द्विषतो मन् इत्याह् भ्रातृव्यापनुत्यै प्राणाय त्वापानाय त्वेत्याह प्राणानेव यजमाने दधाति
तस्मै॑ त्वा प्रजापतये विभूदान्ने ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२७॥

इत्याह प्रजापतिः सर्वा देवताः सर्वाभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोत्याज्यग्रहं
गृह्णीयात्तेजस्कामस्य तेजो वा आज्यन्तेजस्यैव भवति सोमग्रहं गृह्णीयाद्ब्रह्मवर्चस्कामस्य
ब्रह्मवर्चसं वै सोमो ब्रह्मवर्चस्यैव भवति दधिग्रहं गृह्णीयात्पशुकामस्योगवै दध्यूर्क्पशवं
ऊर्जेवास्मा ऊर्जं पशूनवं रुद्धे॥२८॥

उपयामगृहीतो जुहोमि त्रिचंत्वारिंशच्च॥ [१]

त्वे क्रतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः स्वादीयः स्वादुनां सृजा
समतं ऊ पु मधु मधुनाभि योधि। उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते
योनिः प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः स्तोमाश्छन्दांसि
पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति तत्॥२९॥

अवं रुद्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विद्वामक्रन्तस्मात्तेषां सर्वा दिशोऽभिजिता
अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्येष्ठमैव गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः
सर्वास्वेव दिक्ष्वध्रुवन्ति नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव यजमानेषु दधति
प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः॥३०॥

प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहंनृह्यन्ते प्राणा वै प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा
एतत्प्रजा यन्ति यद्वामदेव्यं योनेश्चवते दशमेऽहंन्वामदेव्यं योनेश्चवते यदशमेऽहंनृह्यन्ते
प्राणेभ्य एव तत्प्रजा न यन्ति॥३१॥

तत्प्राणग्रहाः सप्तत्रिंशच्च॥ [१०]

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवेदसम्। हव्या नो वक्षदानुषक्। अयमु
प्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय नीयते। रथो न योरभीवृतो घृणीवाश्चेतति त्मना।
अयमग्निरुरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः। सहसश्चिथ्सर्हीयां देवो जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा
पदे वयं नाभां पृथिव्या अधि। जातवेदो नि धीमह्यग्ने हव्याय वोढवे॥३२॥

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तम्प्रथमः सौद योनिम्। कुलायिनं घृतवन्तं

सवित्रे यज्ञं नय॑ यज॑मानाय साधु। सीद॑ होतुः स्व उ॑ लोके चिकित्वा॒न्त्सा॒दया॑
यज्ञ॑ꣳ सु॒कृतस्य॑ योनौ। दे॒वावी॒र्दे॒वान् ह॒विषा॑ य॒ज्ञास्य॑ग्रे बृ॒हद्य॑ज॒माने॑ वयो॑ धाः। नि
होता॑ होतृ॒षद॑ने वि॒दा॒नस्त्वे॒षो दी॑दिवाꣳ अ॒सद॑त्सु॒दक्षः। अ॒द॒ब्धव्र॑तप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्र॒म्भ्रः
शुचि॑जिह्वो अ॒ग्निः। त्वं दू॒तस्त्वम्॥३३॥

उ नः प॒र॒स्यास्त्वं वस्य॑ आ वृष॑भ प्रणे॒ता। अ॒ग्रे तो॒कस्य॑ न॒स्तने॑
त॒नूना॒मप्र॑युच्छन्दी॒द्यद्बोधि॑ गो॒पाः। अ॒भि त्वां दे॒व स॒वित॒रीशा॑नं वा॒र्याणा॑म्।
सदा॑व॒न्माग॑मीमहे। म॒ही द्यौः पृ॑थि॒वी च॑ न इ॒मं य॒ज्ञमि॑मिक्षताम्। पि॒पृतां नो॑ भ॒रीम॑भिः।
त्वाम॑ग्रे पु॒ष्करा॑दध्यथ॒र्वा निर॑मन्थत। मूर्ध्नो॑ वि॒श्वस्य॑ वा॒घतः॑। तमु॑ꣳ॥३४॥

त्वा॒ दध्य॑ङ्घृषिः पु॒त्र ई॒धे अथ॑र्वणः। वृ॒त्रह॑णं पुर॒न्द॒रम्। तमु॑ त्वा पा॒थ्यो वृषा॑ समी॒धे
दस्यु॑हन्त॒मम्। ध॒नंज॒यꣳ रणे॑रणे। उ॒त ब्रु॑वन्तु ज॒न्तव॑ उ॒द॒ग्निर्वृ॑त्रहाज॒नि। ध॒नंज॒यो रणे॑रणे।
आ यꣳ ह॒स्ते न॒ खा॒दिनꣳ शि॑शुं जा॒तं न बि॑भ्रति। वि॒शाम॑ग्निꣳ स्व॒ध्व॒रम्। प्र दे॒वं
दे॒ववी॑तये भ॒र॑ता वसु॒वित्त॑मम्। आ स्वे योनौ॑ नि षी॑दतु। आ॥३५॥

जा॒तं जा॒तवै॑दसि प्रि॒यꣳ शि॑शी॒ताति॑थिम्। स्यो॒न आ गृ॑हप॒तिम्। अ॒ग्निना॑ऽग्निः
समि॑ध्यते क॒विर्गृ॑हप॒तिर्यु॒वा। ह॒व्यवा॑ङ्मुह्य॒स्यः। त्वꣳ ह्य॑ग्रे अ॒ग्निना॑ वि॒प्रो वि॒प्रेण॑ सन्ध॒सता॑।
सखा॑ स॒ख्या समि॑ध्यसौ। तम्म॑र्जयन्त सु॒क्रतुं॑ पुरो॒यावा॑नमा॒जिपुं॑। स्वेपु॑ क्षये॒षु वा॒जिन॑म्।
य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वास्ता॑नि ध॒र्माणि॑ प्रथ॒मान्या॑सन्। ते ह॒ नाक॑म्महि॒मानः॑ सचन्ते॒ यत्र॑
पूर्वं सा॒ध्याः सन्ति॑ दे॒वाः॥३६॥

वोढ॑वे दू॒तस्त्वन्तमु॑ सीद॒त्वा यत्र॑ च॒त्वारि॑ च॥—————[११]

यु॒ञ्जान॑ इ॒माम॑गृ॒भं दे॒वस्य॑ सन्ते वि पाज॑सा॒ वस॑वस्त्वा॒ समा॑स्त्वो॒र्ध्वा अ॒स्याकू॑तिं यद॑ग्रे
यान्य॑ग्रे यं य॒ज्ञमे॑का॒दश॥११॥ यु॒ञ्जानो॑ वर्म॑ च स्थ आ॒दित्या॑स्त्वा॒ भार॑ती॒ स्वाꣳ अहꣳ
षट्त्वारि॑ꣳशत्॥४६॥ यु॒ञ्जानो॑ वा॒जेवा॑जे॥—————[१२]